

ОМБУДСМАН НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

**ДОКЛАД
ОТ ОЦЕНКА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА МЕРКИТЕ
СРЕЩУ РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА COVID-19
ВЪРХУ ПРАВАТА НА УЯЗВИМИТЕ ГРУПИ ДЕЦА В
БЪЛГАРИЯ**

Омбудсман на Република България

Септември - октомври 2021 г.

Този доклад е изготвен с финансовата подкрепа на УНИЦЕФ в рамките на съвместния проект ENOC/UNICEF за оценка на въздействието в няколко държави на мерките на държавите от COVID-19 върху закрилата на правата на децата. Изказаните становища и мнения в настоящия доклад са отговорност единствено на авторите и не отразяват непременно мненията и политиките на УНИЦЕФ и на Омбудсмана на Р. България. Докладът следва да бъде цитиран при всяко преиздаване на материала – целият или части от него.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ВЪВЕДЕНИЕ	4
Контекст	4
Обхват и цели	5
Методология	7
II. АНАЛИЗ.....	10
Обобщение на въздействието на мерките върху детските права	11
1. ОГРАНИЧЕНИЯТА, СВЪРЗАНИ СЪС СВОБОДАТА НА ДВИЖЕНИЕ И ДОСТЪПА ДО ИГРИ, СПОРТ И РАЗВЛЕЧЕНИЯ, И УЯЗВИМИТЕ ДЕЦА, ЖИВЕЕЩИ В РЕЗИДЕНТНА ГРИЖА И РОМСКИ КВАРТАЛИ	15
1.1 Забрана за напускане на институциите и услугите за резидентна грижа	15
1.2 Забрана за достъп на външни лица до институциите и услугите за резидентна грижа.....	17
1.3 Забрана за провеждане на всякакви групови дейности с деца.....	19
1.4 Забрана за посещения на паркове и детски площадки.....	20
1.5 Блокиране на ромските квартали	25
2. ОГРАНИЧЕНИЯТА, СВЪРЗАНИ С ДОСТЪПА ДО ОБРАЗОВАНИЕ, И ДЕЦАТА ОТ РЕЗИДЕНТНА ГРИЖА И УЯЗВИМИ ГРУПИ	29
2.1 Преустановяване на достъпа до учебни заведения и дистанционно обучение ..	29
3. Ограниченията, свързани с достъпа до социална подкрепа и закрила, и децата от уязвимите групи	34
3.1 Преустановяване на достъпа до социални услуги и дистанционна социална работа.....	34
3.2 Преустановяване на настаняването на деца в резидентна грижа и удължаване на сроковете за настаняване на вече настанените деца	38
4. Влияние на мерките против разпространението на вируса по 4-те основни принципа от Конвенцията за правата на детето.....	45
4.1 Недискриминация (чл. 2)	45
4.2 Най-добър интерес на детето (чл. 3).....	46
4.3 Правото на живот и развитие (чл. 6).....	47
4.4 Право на участие (чл. 12).....	48
III. КЛЮЧОВИ НАХОДКИ	51

1.Относно изолацията, наложена на децата от институциите и услугите за резидентна грижа.....	51
2.Относно реалността на дистанционното обучение за децата, които живеят разделени от семействата си и децата, чийто семейства не осигурят нужните условия и подкрепа за учене от възрастни	52
3.Относно достъпа до социална подкрепа, закрила и услуги за уязвимите семейства и деца в контекста на наложените ограничителни мерки	53
4.Основни изводи	54
IV. ПРЕПОРЪКИ	55
V. СТРАТЕГИЯ ЗА ДЕЙСТВИЕ.....	61
VI. РЕФЛЕКСИЯ ВЪРХУ ПРИЛАГАНЕТО НА МЕТОДОЛОГИЯТА CRIA В БЪЛГАРСКИ КОНТЕКСТ	63
ЛИТЕРАТУРА.....	64
УЧАСТНИЦИ В КОНСУЛТИРАНЕТО	67

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Контекст

Народното събрание на Република България въведе извънредно положение във връзка с пандемията COVID-19 със свое решение от 13 март 2020 г. Първите ограничителни мерки влизат в сила на същата дата. Извънредното положение трае два месеца и след 13 май 2020 г. е обявена извънредна ситуация, която на свой ред няколко пъти е удължавана до окончателния ѝ край на 31 юли 2021 г.¹ Така, настоящата оценка взема предвид въздействието на COVID мерките, наложени в периода между март 2020 г. и юли 2021. Изключително важно е да бъде отбелязано, че **в периода на провеждане на оценката (юни-август 2021 г.) мерките, които непосредствено засягат ситуацията на децата, вече са отменени.** На практика не се налагат и не се спазват никакви ограничения, с изключение на носенето на маска на закрито при определени обстоятелства. В началото на август 2021 г., когато е проведена оценката, тенденцията е към спад в ръста на заболяемост в страната.

Този именно контекст определя съдържанието на препоръките, които са ориентирани към по-адекватния политически и институционален отговор на сходни кризисни ситуации, които могат да възникнат в бъдеще, вкл. при следващи вълни на разпространение на същия вирус. Методологията на извършване на оценката също е адаптирана към спецификата на средата – акцентът е поставен върху консултирането в срещи на живо.

Омбудсманът изготви първи специален доклад „Децата и COVID-19”², който съдържа обобщение и анализ на жалбите, постъпили в институцията във връзка с правата на децата и мерките срещу разпространението на вируса по време на извънредното положение. Една от основните констатации в доклада е фактът, че при въвеждането и контрола върху спазването на мерките по никакъв начин **не е била взета предвид спецификата на житейските ситуации на уязвимост, както и не е било помислено за потенциалния негативен ефект върху уязвимите деца, които мерките биха предизвикали.**

Настоящата оценка се явява продължение на усилията на институцията на Омбудсмана да анализира по-задълбочено проблемите и да потърси по-добри

¹ След края на провеждането на оценката, на 28 август 2021 г. със Решение на Министерски съвет извънредното положение е удължено от 1 септември 2021 до 30 ноември 2021 г.

² Омбудсман на Република България (2021). Децата и COVID-19. Въздействие на кризата върху правата и интересите на децата.

решения по отношение на най-уязвимите деца, чиито права най-лесно се пренебрегват. Затова и във **фокуса на оценката стои именно въздействието на мерките върху децата от конкретни уязвими групи**, определени според доклада.

Обхват и цели

Оценката има две конкретни цели и една допълнителна:

- (1) Преглед и анализ на въздействието на мерките срещу разпространението на вируса върху спазването на правата на децата от уязвимите групи в България;
- (2) Обобщаване на препоръки относно формулиране и прилагане на подобни мерки в аналогични ситуации в бъдеще;
- (3) Апробиране на методологията CRIA като механизъм за оценка на въздействието на законодателни актове, стратегии; политики и практики върху детските права в българския контекст.

Специфичната цел на оценката е да отрази именно детското преживяване и разбиране за пандемичната ситуация и въведените във връзка с нея ограничителни мерки, както и да опише ефекта, който ситуацията и мерките са имали върху достъпа на децата до права през перспективата на самите деца. Често тази перспектива се открива в разказите на възрастните, които са били до децата през това време и са склонни да описват и оценяват детските реакции и поведение. В този смисъл, макар и несъмнено важни, теми като въздействието върху функционирането и организацията на предоставянето на социални услуги; въздействието върху персонала на услугите и професионалистите, които работят с деца и семейства; въздействието върху общностите и социалната среда и др. не са непосредствено обект на тази оценка, не са изследвани задълбочено и присъстват в този анализ само доколкото са неизбежно свързани с осигуряването на достъп до права на децата.

След преглед на цитирания по-горе доклад и предварително консултиране с представителите на Институцията на Омбудсмана, беше взето решение оценката да се съсредоточи върху **уязвимите деца, за чиято ситуация по време на извънредното положение и извънредната ситуация има най-малко конкретни данни**:

- Деца, които живеят в бедност и сегрегация (деца от ромските общности);

- Деца, които ползват социални услуги в общността (дневни центрове; центрове за обществена подкрепа и други форми на подкрепа, които получават децата от семейства при идентифицирана уязвимост и риск);
- Деца, настанени в резидентна грижа (в това число кризисни центрове; центрове за настаняване от семеен тип; центрове за настаняване на непридружени деца бежанци; възпитателни училища-интернати за деца, извършители на противообществени прояви).

Оценката не обръща специално внимание на деца с увреждания и специални образователни нужди, а те присъстват само доколкото са част и от някоя от горните групи. Действително значителен брой деца с увреждания използват услуги за подкрепа в общността, така че оценката естествено се фокусира върху тяхното преживяване на мерките в частите на доклада, където се обсъжда ситуацията в дневните центрове и центрoвете за обществена подкрепа. Деца с увреждания, които живеят в центрове на настаняване от семеен тип за деца с увреждания, не са включени в оценката. Причината е трудният достъп до тези услуги и специалните изисквания към пълноценното включване на деца с тежки увреждания в процес на консултиране, които нахвърлят заложеното време и ресурси за оценката. Резултатът от това ограничение е, че ситуацията на децата с увреждания, настанени в услуги за грижа, не се разглежда отделно и различното въздействие на мерките върху тези деца в сравнение с децата без увреждания, настанени в грижа, не е разграничено.

Оценката е организирана около ограничителните мерки³, които пряко засягат дейността на услугите за резидентна грижа и социалните услуги в общността, социалната закрила и подкрепа. Анализът разглежда следните мерки:

- Забрана за напускане на институциите и услугите за резидентна грижа;
- Забрана за достъп на външни лица до институциите и услугите за резидентна грижа;
- Забрана за провеждане на всякакви групови дейности с деца;
- Забрана за посещения на паркове и детски площадки;
- Преустановяване на достъпа до учебни заведения и обучителни институции;

³ Информация за всички COVID-19 мерки, въведени с нормативни документи, е достъпна на официалния правителствен портал на следния адрес: <https://coronavirus.bg/>

- Преустановяване на достъпа до социални услуги за подкрепа на деца и семейства;
- Преустановяване на настаняването на деца в резидентна грижа и удължаване на сроковете за настаняване на вече настанените деца.

Трябва да бъде отбелязано, че много от Указателните писма – предпочитаният жанр за комуникация в структурата на Агенцията за социално подпомагане (която регулира функционирането на социалните услуги в България), с които въвеждат тези мерки, не са достъпни публично, така че настоящия доклад до голяма степен разчита на информацията за ограниченията и насоките, предоставени от експертите от общините и директорите на социални услуги, които участваха в консултирането. Друг важен момент е, че в разпоредбите липсват поне две групи деца – непридружените деца бежанци и деца, лишени от свобода по съдебен ред или в досъдебни производства, както отбелязва и Тодорова в своя правния анализ на въздействието на мерките върху достъпа на децата към права за УНИЦЕФ⁴.

Анализът откроява детските права, с които са свързани тези мерки: право на живот и развитие (чл. 6 от КПД); право на най-висок жизнен стандарт (чл. 24); право на игри и развлечения (чл. 31); право на лични отношения с родителите (чл. 18); право на защита от насилие (чл. 19); право на достъп до услуги за подкрепа на семействата (чл. 23, който касае децата с увреждания, и чл. 26); право на достъп до услуги за грижа, подкрепа и закрила (чл. 20, чл. 22, чл. 25). Коментари са направени и по прилагането на правото на децата на участие (чл. 12 и отчасти чл. 15), макар то да не е директно ограничено от никоя от мерките.

Методология

Оценката е извършена по методологичната рамка Child Rights Impact Assessments (CRIA) и насоките за нейното прилагане при провеждане на оценка на въздействието върху детските права на мерките срещу разпространението на COVID-19, разработени от УНИЦЕФ и Европейската мрежа на детските омбудсмани – ENOC Common Framework of Reference.

Необходимо е да бъдат направени предварително две бележки по отношение на методологията, които са от значение за разбирането на доклада и препоръките:

⁴ Тодорова, В. (2020). Анализ на въздействието на извънредното законодателство по повод пандемията от COVID-19 върху достъпа до права на децата и семействата в уязвими обстоятелства. Правен анализ, изготвен по поръчка на УНИЦЕФ България.

Първо, настоящата оценка следва стъпките по CRIA като отчита особената ценност на възможността да бъдат чути преживяванията и мнението на деца и млади хора, които остават в периферията на анализирането на COVID пандемичната ситуация в България до момента. Важен контекстуален фактор по провеждането на оценката е фактът, че тя започва след фактическия край на ограниченията, въведени във връзка с пандемичната ситуация. В този смисъл, **това е по-скоро CRIE (Child Rights Impact Evaluation**, която се провежда след като решение е било взето и/или действия са били предприети, за да оцени тяхното въздействие post factum) отколкото CRIA (Child Rights Impact Assessment), която се провежда преди предприемането на действия, като възможност за изследване на потенциалното въздействие върху децата, според дефинициите от методологията⁵.

Второ, с оглед на стремежа да бъде уловена детската перспектива и да бъде описано максимално коректно детското разбиране за мерките, **акцент на оценката е консултирането и анализа на събраните качествени данни от разговорите с децата, родителите и професионалистите**, а не преглед на наличната литература. Все пак, разбира се, наблюдения и заключения от изследвания, представени в тематични документи и доклади, жалби и други данни са цитирани, когато е уместно, за да се изяснят находките и да се подсилят аргументите.

Трябва да бъде отбелязано, че наличните документи вече са били обект на няколко детайлни анализи. Сред тях си заслужава да бъде отбелязан изготвеният по поръчка на УНИЦЕФ България в края на 2020 г. изчерпателен и изключително информативен правен анализ на влиянието на мерките върху достъпа до права на децата⁶.

Оценката е реализирана в периода юли-август 2021 г., като консултирането е направено между 22 юли и 19 август 2021 г. Планирането на оценката и провеждането на консултирането се случи в тясно сътрудничество между наетия изследовател и представител на институцията на Омбудсмана.

Проведената оценка е с национален обхват. В рамките на консултирането са посетени социални услуги и общности в различни по вид населени места (областен град/голяма община; средна община; малка община). Събирането на

⁵ Payne, L. and ENOC Working Group on CRIA (2020). Common Framework of Reference on Child Rights Impact Assessment. A Guide on How to Carry out CRIA.

⁶ Тодорова, В. (2020). Анализ на въздействието на извънредното законодателство по повод пандемията от COVID-19 върху достъпа до права на децата и семействата в уязвими обстоятелства. Правен анализ, изготвен по поръчка на УНИЦЕФ България.

данни по този начин не цели представителност в статистически смисъл, а едно представяне на ситуацията на децата от нови и неизследвани перспективи.

Консултациите с деца са проведени чрез директни разговори на места, където децата живеят. Инструменти за консултиране са полуструктурирано интервю и фокус-група по насоките за провеждане на такива, включени в CRIA методологията. Първоначалният замисъл беше разговорите с възрастните да послужат като въведение в местния контекст и да успокоят родителите и персонала на социалните услуги относно изследователския процес, но в последствие се оказва, че тези разговори съдържат релевантни, ценни и интересни коментари, които бяха анализирани заедно с информацията, получена от децата.

Общият брой на участниците в консултирането е **95 души, като от тях 44 са деца от уязвими групи**, в това число – деца, които живеят в бедност; деца с увреждания; деца със специални образователни потребности; деца, настанени в различни форма на резидентна грижа, 9 са родители на деца в уязвими ситуации и 42 са професионалисти, които работят директно с деца и семейства от уязвими групи или управляват процеси, свързани с тази работа.

Децата са на възраст между 8 и 18 години, като 28 от 44 – или почти 2/3 - от тях са момчета по стечение на обстоятелствата: непълнолетните, настанени в училище-интернат, и непридружените непълнолетни бежанци, настанени в Сигурна зона, които се включиха в консултирането, са изцяло момчета. Такива са и децата, живеещи в кризисния център за жертви на насилие, който беше посетен по време на оценката. Българското законодателство забранява събирането на информация за етническия произход на децата, ползващи социални услуги и настанени в грижи, така че няма данни за това колко от децата, участващи в оценката, са роми.

Профилът на участниците, вкл. характеристиките по възраст и пол на децата, е представен в детайли в приложение към този доклад.

II. АНАЛИЗ

Резултатите от анализа на въздействието на мерките са обобщени в табличен вид, с оглед на по-прецизното представяне на направените изводи.

Обособени са три части, в които е **представена оценката на въздействието на три клъстери от свързани мерки:**

- Ограниченията, свързани със свободата на движение;
- Преустановяването на достъпа до учебните заведения;
- Промяната в режима на работа социалните услуги и системата за закрила.

Всяка от изследваните мерки в отделните клъстери е отнесена към едно или няколко права от Конвенцията за правата на детето на ООН (КПД), чието реализиране е пряко засегнато от налагането на съответната мярка. Последната колона от таблицата представя наличието и вида на въздействието, според данните, събрани от проведеното консултиране с деца, родители и професионалисти.

Доказателствата и аргументите, върху които се основава оценката на въздействието на мерките, включени в последната колона на таблицата, са представени в текста, който следва табличния формат. В текста е разгледана всяка от мерките и начинът, по който са я преживели и я описват децата, родителите и професионалистите, които участваха в консултирането, заедно с коментар.

Така, **трите ключови теми, представени подробно в анализа на данните, са съответно:**

- **Изоляцията, наложена на децата от услуги за резидентна грижа и институции и децата, които живеят в ромски квартали;**
- **Реалността на дистанционното обучение за децата, които живеят разделени от семействата си и децата, чийто семейства не осигурят нужните условия и подкрепа за учене от възрастни;**
- **Достъпът до социална подкрепа, закрила и услуги за уязвимите семейства и деца в контекста на наложените ограничителни мерки.**

Допълнително и накратко са представени и три теми, които възникваха спонтанно и често бяха откроявани в проведените в рамките на консултирането разговори. Може да се каже, че това са **собствените теми на трите различни групи участници в този изследователски процес, които заслужават да бъдат споменати:**

- **Гледната точка на децата** за това еднакво ли са се отразили мерките на всички;
- **Гледната точка на специалистите** за това как са се отразили мерките на уязвимите семейства, с които работят;
- **Гледната точка на изследователите** за това как дезинформацията и фалшивите новини влияят на социалната работа с уязвими групи по време на пандемия.

Информацията по тези теми е релевантна и важна от гледна точка на **обобщената оценка на въздействието на мерките срещу разпространението на вируса върху децата от уязвимите групи в България според 4-те основни принципа на КПД**, които са представени в края на текста на анализа.

Обобщение на въздействието на мерките върху детските права

МЯРКА	ДИРЕКТНИ СЛЕДСТВИЯ	ДЕТСКИ ПРАВА ПО КПД, ЗАСЕГНАТИ ОТ МЯРКАТА	ОЦЕНКА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО
ОГРАНИЧЕНИЯ, СВЪРЗАНИ СЪС СВОБОДАТА НА ДВИЖЕНИЕ, ДОСТЪПА ДО ИГРИ, СПОРТ И РАЗВЛЕЧЕНИЯ И УЯЗВИМИТЕ ДЕЦА, ЖИВЕЕЩИ В РЕЗИДЕНТНА ГРИЖА И РОМСКИ КВАРТАЛИ			
1.1 Забрана за напускане на институциите и услугите за резидентна грижа	Изоляция на децата в институциите и услугите за резидентна грижа	Право на живот и развитие (чл. 6 от КПД) Право на най-висок жизнен стандарт (чл. 24)	Негативно (от гледна точка на психичното здраве и социалното развитие) Неутрално (от гледна точка на адаптация към ситуацията и нанесени сериозни щети на здравето и развитието) Позитивно (от гледна точка на формираните емоционални връзки между децата, резилианса и ресурсите за справяне с трудности)

1.2 Забрана за достъп на външни лица до институциите и услугите за резидентна грижа	Прекъсване на социалните контакти на децата Ограничения в контактите на децата с родителите и близките им	Право на най-висок жизнен стандарт (чл. 24) Право на децата да бъдат заедно с родителите си и да поддържат връзка с тях (чл. 9) Право на лични отношения с родителите (чл. 18)	Негативно (от гледна точка на психичното здраве и социалното развитие) Позитивно (от гледна точка на повишения интерес на биологичните родители към положението на децата)
1.3 Забрана за провеждане на всякакви групови дейности с деца	Прекъсване на участието на децата в извънкласни занимания Прекъсване на тренировките за децата спортисти	Право на най-висок жизнен стандарт (чл. 24) Право на игри и развлечения (чл. 31)	Негативно (от гледна точка на липсата на активност и социални контакти)
1.4 Забрана за посещения на паркове и детски площадки		Право на най-висок жизнена стандарт (чл. 17) Право на децата да се срещат и да участват в групи и организации (чл. 15) Право на игри и развлечения (чл. 31)	Неутрално (доколкото сама по себе си мярката почти не е била усетена)
1.5 Блокада на Ромски квартали (само в някои общини)⁷	Пълна изолация от външния свят на уязвимите деца, живеещи в тези общности	Право на не-дискриминация (чл. 2)	Негативно (децата са лишени от достъп до всякаква подкрепа и закрила в по-голяма степен от децата, живеещи другаде)

⁷ В първите месеци след налагането на ограничителните мерки бяха наложени блокади на някои ромски квартали в страната, в които се смяташе, че има висока концентрация на заразители. Придвижването извън тях беше изцяло или частично ограничено.

ОГРАНИЧЕНИЯ, СВЪРЗАНИ С ДОСТЪПА ДО ОБРАЗОВАНИЕ И ДЕЦАТА В РЕЗИДЕНТНА ГРИЖА И ОТ УЯЗВИМИ ГРУПИ			
2.1 Преустановяване на достъпа до учебни заведения и обучителни институции	Дистанционно обучение (когато това е възможно)	Право на образование (чл. 28) Право на живот и развитие (чл. 6) Право на защита от насилие (чл. 19)	Негативно (от гледна точка на социалното развитие и образователните резултати на децата, както и на социалното включване на децата от сегрегирани общности) Неутрално (според собствената оценка на децата, които понякога се отнасят безразлично към темата) Умерено позитивно (от гледна точка на подобряването на достъпа до устройства и развитието на умения за работа с тях)
ОГРАНИЧЕНИЯТА, СВЪРЗАНИ С ДОСТЪПА ДО СОЦИАЛНА ПОДКРЕПА И ЗАКРИЛА И ДЕЦАТА ОТ УЯЗВИМИ ГРУПИ			
3.1 Преустановяване на достъпа до социални услуги за подкрепа на деца и семейства	Дистанционно предоставяне на социални услуги Промени в работата по случаи	Право на достъп до услуги за подкрепа и закрила (чл. 23 и чл. 26)	Негативно (от гледна точка на качеството и успеха на терапите и интервенциите)
3.2 Преустановяване на настаняването на деца в резидентна грижа и удължаване на сроковете за настаняване на вече настанените деца	Отложени процедури, свързани със случаи на деца в риск По-дълъг престой на децата в алтернативна грижа без съдебен контрол	Принцип на най-добър интерес на детето (чл. 3) Право на защита от насилие (чл. 19) Право на достъп до услуги за грижа (чл. 20 и чл. 22)	Негативно (от гледна точка на забавянето на реакциите на системата и услугите в кризисни ситуации и удължения престой на децата в грижа) Позитивно (от гледна точка на съсредоточаването и

		Регулярен преглед на мярката за закрила настаняване извън семейството (чл. 25)	развитието на партньорства и ресурси в подкрепа за уязвими семейства)

С какво децата свързват темата за мерките, свързани с COVID-19?

За разлика от възрастните, повечето деца, които участваха в това консултиране, спонтанно свързват темата за мерките срещу разпространението на COVID-19 със задължителното носене на маски и препоръките за често миене на ръце. Децата са разбрали първостепенната важност на тези изисквания за хигиена, макар да споделят, по-често с доловимо неудобство, че невинаги са се придържали стриктно към тях.

„Заради вируса трябваше да се пазим, значи – да ходим с маски, да си мием по-често ръцете, много-много да не се събираме с външни хора... Това е.“ (15-годишно момче от възпитателна институция)

Изненадващо рядко децата сами заговарят за спазването на дистанция, изискванията за социалната изолация и свързаните с тях ограничителни мерки, а нито едно дете не назова директно дистанционното обучение в контекста на разговора за живота с вируса наоколо. Това е обяснимо, защото от една страна, смисълът на този тип мерки не е толкова непосредствено понятен за децата, както е с миенето на ръцете, и от друга страна, защото изглежда децата значително по-трудно, доколкото изобщо, са приели част от ежедневието и поведението им да са неща, като стоенето на разстояние от другите и онлайн формата на общуване с познатите им учители и съученици.

Има обаче и друго, към което данните от това консултиране насочват вниманието – **много от децата от уязвими групи, които участваха, са преживели по-малко или повече драматично ограничителните мерките като несправедливост; твърде често те ги сравняват с наказание.** Основната причина за това е усещането, че на тях тези мерки са били наложени по-строгово отколкото е било необходимо (според собственото им разбиране за пандемичната ситуация, разбира се) и отколкото на останалите деца и възрастни, с които те неизбежно се сравняват. Различните начини, по които децата говорят за тези свои усещания, са една нишка, която преминава през целия представен по-долу анализ на данните от консултирането.

1. ОГРАНИЧЕНИЯТА, СВЪРЗАНИ СЪС СВОБОДАТА НА ДВИЖЕНИЕ И ДОСТЪПА ДО ИГРИ, СПОРТ И РАЗВЛЕЧЕНИЯ, И УЯЗВИМИТЕ ДЕЦА, ЖИВЕЕЩИ В РЕЗИДЕНТНА ГРИЖА И РОМСКИ КВАРТАЛИ

1.1 Забрана за напускане на институциите и услугите за резидентна грижа

*„Децата от ЦНСТ са **напълно затворени**, разбирам за тях само от разговори с персонала.“* (социален работник, цитиран в Петрова и др., 2020)

*„Потребителите са **затворени в една къща** с малък двор и общуват само помежду си и персонала.“* (ръководител на социална услуга, цитиран в Лумос, 2020)

Тези два цитата от участници в анкетни проучвания относно ситуацията с предоставянето на социалните услуги по време на извънредното епидемично положение през 2020 г. поставят акцент върху една от ключовите теми на настоящото консултиране – изолацията, наложена на децата от услуги за резидентна грижа и институции в България. **Изолация, която**, както показват разказите на участниците в консултирането, **е била:**

(а) **Пълна**, защото забраната за напускане на сградите на услугите и институциите на практика е обезсмислила другите ограничителни мерки, касаещи достъпа до публични места и груповите дейности, и е била съпроводена от забрана за достъп на всякакви външни лица, вкл. родители и близки;

(б) **Продължителна**, защото на практика е белязала целия период от март 2020 г. до края на пролетта през 2021 г., вкл. и лятната ваканция през 2020 г., когато много хора в страната пътуваха и почиваха въпреки противоепидемичните мерки, които бяха значително разхлабени;

(в) **Тежка**, защото, както се оказва, налагането на ограничителни мерки в услугите и институциите е лесно, а контролът по спазването им е постоянен. Така наложената изолация компрометира достъпа на децата до правото им на живот и развитие; правото на най-висок жизнен стандарт; правото им на игри и развлечения.

По време на консултирането, няколко деца от различни услуги разказаха, как всеки ден в продължение на месеци външните врати на сградите са били заключвани и отключвани пред тях само, за да могат служителите да идват и да си тръгват. Ако не бяха конкретните изключителни обстоятелства около

пандемията, последното вероятно щеше да се интерпретира като форма на тормоз.

„Промени се изцяло дейността на резидентните услуги. Динамиката в ежедневието стана друга, имаше толкова предизвикателства – трябваше да се намерят допълнителни ресурси, да се въведат нови протоколи за работа, а средата често беше много враждебна (бел. – защото клиентите са били по-агресивни от обикновено). (експерт от общинска администрация в голям град)

Цитираните по-горе анкетни проучвания отричат натрупалото се по време на така описаната изолация напрежение и за деца, и за персонала, което е и обяснението за появилите се конфликти и „враждебността“ на средата, за която говори общинският служител.

Именно за да бъде редуциран негативният ефект от натрупването на това напрежение, услугите и институциите заедно с общинските администрации и служителите на подкрепящите услуги в общността са пребягнали до различни реорганизации на ежедневието и пространството за децата: създали са нови кътове за игри и учене; оборудвали са се с фитнес уреди; готвели са заедно; вземали са детски книги от библиотека; провеждали са импровизирани творчески конкурси и вътрешни спортни съревнования, когато това е било възможно.

„Обаждахме се по телефона на децата в ЦНСТ и се опитвахме така да играем с тях игри, да им измисляме занимания, но беше трудно.“ (психолог от дневен център в малък град)

Определено най-масово и почти навсякъде на децата е било позволявано да прекарват много повече време с мобилните си устройства отколкото при обичайни обстоятелства.

„Оставяхме момчетата (бел. – почти всички деца, които живеят в услугата са момчета) по цяла нощ да си играят на телефоните, а през деня да спят. Нямахме нищо против, защото така не излизаха. По принцип прекъсваме интернета след 20:00 ч. вечер, но сега сме го оставили да работи непрекъснато.“ (социален работник от Сигурна зона за непридружени деца, търсещи закрила в регистрационно-приемателен център за бежанци)

Последното наблюдение е още едно доказателство за твърдението, че времето пред екрани на децата по време на пандемията безпрецедентно се е

увеличило, но не само заради онлайн обучението. На редица места, където живеят деца, просто не е имало какво друго достатъчно ангажиращо вниманието занимание, което да им се предложи. Това засяга пряко правото на децата на пълноценно развитие.

Близо 3500 децата актуално живеят в услугите и институции в България⁸. Тази оценка не покрива всички съществуващи видове услуги и институции, така че само в нейните рамки не разполагаме с достатъчно данни да твърдим, че ситуацията е била една и съща навсякъде. Все пак, на базата на литературното ревю, анализа на жалбите, отправени към Институцията на омбудсмана и опита, можем да предположим, че и другаде ограничителните мерки са били наложни по същия драстичен начин, както в услугите, описани в този доклад. Като се има предвид броя на децата в грижа, уместен е въпросът за пропорционалността на тези ограничения. До този момент няма национална статистика за това колко от тези деца са се разболели от вируса, нито колко тежко е протекло боледуването, което означава, че все още не е известно до каква степен страхът е бил основателен. В рамките на консултирането по тази оценка попаднахме само на една резидентна услуга, в която децата разказаха за собствен опит с вируса.

„Всички деца се разболяхме. Стояхме си по стаите сами, аз имах малко температура няколко дни. Много ме беше страх какво ще стане, но нищо не стана.“ (12-годишно момче с увреждания от ЦНСТ в голям град)

1.2 Забрана за достъп на външни лица до институциите и услугите за резидентна грижа

Липсата на социални контакти е безспорно най-добре разпознатият от участниците в консултирането проблем за деца от услугите и институциите. За нея се говори открито и конкретно.

„На децата изключително им липсват гостите и тържествата в услугата. За тях те са толкова важни! Опитваме се да компенсираме с вътрешни конкурси, да им даваме награди.“ (социален работник от ДЦ в малък град)

Рядко обаче недостигът на социални контакти може да бъде открит толкова чисто и толкова директно да бъде свързан с наложената забрана за достъп на външни лица до услугите, както е в думите на този социален работник от ДЦ.

⁸ Национална мрежа за децата (2021). Бележник 2021: Какъв е средният успех на държавата в грижата за децата?

По-често, недостигът на социални контакти за децата, е резултат от натрупването на ефекта от различните ограничителни мерки, вкл. дистанционното обучение. В този смисъл, тази забрана засяга отново най-общо правото на живот и както и правото на най-добър жизнен стандарт.

В конкретни случаи с децата, които живеят разделени от своите семейства обаче, забраната за достъп на външни лица до услугите се отнася пряко до правото им на лични контакти с родителите. **Във формулировката на забраната за достъп и насоките за нейното прилагане от услугите не се прави разлика между родители на децата и каквито и да било други външни лица⁹, но именно със спазването ѝ по отношение на родителите са били направен **най-много отстъпки**, което означава, че въведените правила не са били спазвани на всяка цена. Думите на един ръководител на институция за деца по изключително достъпен начин обобщават причините защо това е така:**

„Как може да забраня на родителите да идват?! Ако някой изобщо се обади, че иска да си види детето, ако дойде, за нас е радост. Тези деца имат много разстроени отношение с родителите си, затова и са се оказали тук. Не можем да пренебрегнем някой родител, ако този човек се интересува от детето. Когато и да е, ще положя всякакви услуги да организираме срещата с всякакви предпазни мерки, но не мога да откажа.“ (директор на възпитателен интернат)

И той, както и други професионалисти от услуги, признават, че в началото на 2020 г., когато все още се знаеше малко за това как се разпространява вируса и как да се пазим от него, са били по-плахи в пренебрегването на ограниченията, а с разсейването на неизвестността и страха, аргументите в полза на допускането на родителите до децата са надделели.

*„Да, родителите идваха да си видят децата. В началото само през оградата, после и в двора. **Нямаше как да ги спрем, а и за децата беше важно.**“ (социален работник от ЦНСТ в голям град)*

„Можеха да идват родителите. Ти си с маска и те са с маски, седите ей там в онази беседка на двора и не могат да влизат вътре, другите деца са отделно и не излизат докато родителите са тук... Но беше добре.“ (17-годишно момче от възпитателен интернат)

⁹ Виж напр. Указателно писмо № 08-00-11691/02.09.2020 г. на Изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане относно превенция на разпространението на COVID-19 в социалните услуги, където се говори за достъпа на „външни лица“ без да се обръща специално внимание на случая, когато тези лица са биологичните родители на настанените в услугата деца.

За много служители на услуги въпросът за ограничаването на срещите между децата и родителите стои не само като въпрос най-общо на здравна и организационна култура (съобразяване с наложените правила или не), а и като дилема от професионален и дори етичен характер, доколкото на кантар стоят рискът от заразяване, от едната страна, и значението на връзката и живия контакт с родителите за благополучието и емоционалното състояние на деца в труден момент, от другата страна.

„Знаете ли, може да се каже, че даже повече се обаждаха родителите да питат за децата, предвид ситуацията и страха.“ (директор на възпитателен интернат)

Най-актуалните изследвания, насочени към положението на децата в алтернативна грижа в България в момента говорят за това, че една значителна част от тях имат родители, които работят в чужбина, и това обстоятелство е пряко свързано с попадането им в услугите¹⁰. Едно интересно следствие от пандемичната обстановка е принудителното завръщане и относително дълъг престой на тези родители в страната. Разбира се, непосредствено след самото си завръщане, много от тях са пожелали да си вземат децата, което е предизвикало известен смут в услугите и ОЗД – не е било възможно да се контролира дали те са спазили задължителната превантивна карантина, а карантина се е налагала и за децата в услугите след тяхното завръщане от вкъщи. Тези обстоятелства дават повод за оплаквания от страна на служителите, но е показателно, че в общ план това завръщане на родителите се оценява по-скоро като положително развитие за децата, особено в контекста на трудната за всички ситуация.

1.3 Забрана за провеждане на всякакви групови дейности с деца

Общата забрана за провеждане на всякакви групови дейности с деца, въведена със заповед на Министъра на здравеопазването от март 2020 г.¹¹, изрично обхваща и забраната за провеждане на спортните дейности, състезания от календара на спортните федерации и клубове, както и тренировки на деца. През летните месеци на 2020 г. забраната е разхлабена – позволени са спортни дейности на открито и при спазване на определени мерки. По-късно и след натиск, в края на 2020 г. тренировките са възстановени за децата, които са част от

¹⁰ Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца, Нов Български университет (2021). Деинституционализация – Случаят България 3. Доклад от изследване.

¹¹ Заповед № РД-01-124/13.03.2020 г. на министъра на здравеопазването за въвеждане на временни противоепидемични мерки. Текстът на заповедта е достъпен на <http://rzi-sliven.org/wp-content/uploads/2020/03/%D0%A0%D0%94-01-124-1.pdf>

отбори и тренират професионално. За останалите и през зимата спортът остава недостъпен.

От всичко, което попада в категорията „групова дейност“, децата явно най-много страдат от липсата на спорт. **Докато напр. дистанционното обучение е по-скоро повсеместно посрещнато с безразличие сред децата от резидентна грижа, забраната за тренировки и състезания е причина за недоволство и открит яд.**

Някои от децата, които се включиха в консултирането, спонтанно и неочаквано се впускаха в дълги, емоционални обяснения за това колко зле ги е накарала да се чувстват забраната да тренират, даваха сериозни аргументи за това колко пагубно се отразява една година без тренировки на тези, които искат да бъдат професионални спортисти и питаха лъжа ли е, че спортът е здраве и ако не е защо да не могат да тренират, когато уж се пазят от разболяване. Рационалността на тези разсъждения беше наистина впечатляваща на фона на обраните и плахи отговори на голяма част от другите зададени им въпроси.

Тези бурни реакции са обясними и логични. За децата в грижа участието в отбори и ходенето на тренировки традиционно има по-голямо значение отколкото за останалите деца, защото често спортната зала или стадион е единственото място, където се чувстват напълно наравно с останалите. Също така е вярно, че надеждите за добро бъдеще на много от момчетата, които живеят в услуги и институции, са свързани с професионална реализация в полето на спорта.

1.4 Забрана за посещения на паркове и детски площадки

Тази несъвсем типична мярка за справяне с разпространението на вируса е част от въведените със заповед на Министъра на здравеопазването ограничения по време на сблъсъка с първата вълна през пролетта на 2020 г. За краткия период, в който е в сила (от 20 март до 1 май 2020 г.), мярката среща силна гражданска съпротива, мотивирана често именно с детското благосъстояние и нуждата на децата от движение и игри на открито. Месец след въвеждането на общовалидната забрана е направена отстъпка, чрез която на децата до 12 годишна възраст е позволено да посещават парковете с двама възрастни придружители в определени часове от деня и при спазване на определени маршрути. Както въвеждането на мярката, така и въведената модификация по отношение на децата,

са направени без солидни аргументи или консултиране със заинтересованите страни¹².

Обяснимо, **тази мярка не е засегнала осезаемо децата в резидентна грижа**. В действителност тази група деца не са усетили въздействието ѝ въобще, защото по това време излизанията им извън услугите и институциите са били абсолютно ограничени така или иначе. Някои от ръководителите на услуги коментираха, че организация на групово посещение на парк, удовлетворяващо едновременно всички противоепидемични изисквания, с които е било необходимо да се съобразяват, им се е сторила непосилна особено предвид намаления заради честото карантиниране на възрастни състав на екипите.

Любопитно е, че тази мярка беше коментирана спонтанно от участниците в консултирането единствено във връзка с едно уместно сравнение – услугите и институциите за резидентна грижа обичайно разполагат със собствено дворно място или се намират на уединени места в близост до природни паркове, което е позволило децата, живеещи в тези услуги и институции, да прекарват много повече време на открито отколкото повечето деца, които живеят със семействата си в жилищни блокове и кооперации.

Макар че професионалистите масово оценяват това като голям позитив и определено смятат, че дворът е достатъчен, децата не са на съвсем същото мнение.

„Тука имаме гората наблизо, да, но и това ни омръзна в крайна сметка, всеки ден едно и също е.“ (15-годишно момче от възпитателен интернат)

Какво е въздействието на мерките за социалната изолация върху децата?

И децата, и професионалистите, работещи с тях, говорят напълно еднозначно за значително повишени нива на гняв, тревога, разочарование и апатия сред децата, които живеят в резидентни услуги и институции. Тези разкази за преживявания са доказателство за негативния ефект на ограниченията върху психичното здраве на децата.

В оценките на въздействието на пандемията върху психичното здраве на различни групи хора често се говори за най-общо „ефект от стреса, свързан с

¹² Тодорова, В. (2020). Анализ на въздействието на извънредното законодателство по повод пандемията от COVID-19 върху достъпа до права на децата и семействата в уязвими обстоятелства. Правен анализ, изготвен по поръчка на УНИЦЕФ България.

COVID-19“, за който под една или друга форма разказват и участниците в това консултиране¹³. Разказват относително резервирано и пестеливо, както обичайно се говори за проблемите на детското психично здраве в България. Все пак, в тези разкази могат и си заслужава да бъдат открити някои мисли по важни теми, върху които и международната изследователска общност актуално работи. По най-интересен начин се появяват темите за трайността на негативните въздействия и механизмите за възстановяване от тях.

В рамките на настоящото консултиране **разказите за негативните емоции и състояния се появяват почти изцяло като своеобразна ретроспекция за началото на пандемията, почти винаги с уговорката, че по-рано или по-късно във времето те са били преодоляни.** В някакъв смисъл, това са разкази как зад стените на услугите и институциите множество малки бунтове са били потушени. Понякога обяснението е, че децата най-после са разбрали трудната ситуация, в която се намират всички хора, а понякога – че в даден момент просто са се примирили с нея.

Първата версия се среща по-често в разказите на професионалистите, които освен това отбелязват, че разбирането се е случило благодарение на техни усилия, вложени по посока на разумни доводи и емоционална подкрепа.

„Децата много ни се сърдеха, питаха ни защо ги затваряме след като не са болни и не правят нищо лошо. Постепенно успяхме да ги успокоим и да им обясним ситуацията, така че да не се противопоставят на мерките.“ (социален работник от Сигурна зона за непридружени деца, търсещи закрила)

„В началото децата бяха страшно ядосани и даже агресивни. И знаете ли, в този яд освен другото, сами ни казаха, че им нарушаваме правата. Наистина беше трудно и за нас, защото до тогава непрекъснато сме работили с тях за това да разберат правата си и да изискват от околните да ги спазват. Беше трудно да им обясним какво се случва.“ (ръководител на кризисен център за деца)

Втората версия се среща по-често в разказите на децата.

¹³ Все още са малко тематичните изследвания, които измерват ефекта от този стрес върху децата, които живеят в резидентна грижа и данни тепърва предстои да бъдат събирани, оповестявани и коментирани. В електронната библиотека на платформата *Better Care Network* (2021) е обособена тематична секция относно COVID-19 и децата в алтернативна грижа, съдържаща различни по вид публикации – статии, доклади от изследвания, описания на практики, насоки за работа и др., която регулярно се обновява с нови ресурси.

„В началото ни беше много трудно, викахме, крещяхме няколко дни... Казвахме на възпитателите, че те искат да ни накажат за нещо, затова са тези мерки, затова ни затварят. После свикнахме.“ (16-годишно момче от ЦНСТ в малък град)

„... и после просто ми беше много скучно през цялото време. Липсваха ми приятелите.“ (15-годишно момиче от ЦНСТ в голям град)

„А на мен лично не ми е скучно, само защото и да ти е скучно, и да не е, няма какво да се направи. Затова в един момент разбрах, че по-добре да не ти е скучно, а да си мислиш, че това е спокоен живот.“ (17-годишно момче от възпитателен интернат)

Професионалистите са склонни да обобщят, че като цяло затварянето на резидентните услуги и институциите е било един труден период, който обаче е отминал без да нанесе сериозни, дългосрочни вреди на децата. А децата – че затварянето е било изключително неприятно, но не са имали друг избор освен да го приемат.

В проведените интервюта уместността и пропорционалността на тази драстични ограничителни мерки рядко се коментират критично. Изглежда сякаш в представите на участниците в консултирането по значимост споменатите негативни въздействия върху психичното здраве не натежават в сравнение с потенциалните други здравни рискове, свързани с разпространението на COVID-19. (Един риск, който както вече беше отбелязано по-горе, все още не е облечен в обективни количествени данни в България.) Статистиката показва увеличение с 20% на обажданията постъпили на Националната телефонна линия за деца през 2020 г. в сравнение с 2019 г., но анализът на съдържанието на обажданията не свързва директно обажданията със ситуацията с COVID-19 в страната¹⁴.

На този фон се откроява **различното мнение на един ръководител на кризисен център**. Обяснението за него вероятно да се дължи на факта, че по настоящем у нас кризисните центрове са услугата за резидентна грижа, която и без национално-обявено извънредно положение, се намира на първа линия в посрещането на най-критичните и комплексни случаи на детска уязвимост. Това положение се е запазило и по време на пандемията, когато за разлика от другите

¹⁴ Държавна агенция за закрила на детето (2021). Годишен анализ на работата на Националната телефонна линия за деца 116 111 за 2020 г.

услуги, кризисните центрове в нито един момент не са престанали да приемат нови деца.

„Институциите отново действаха сякаш не разбират нуждите на децата в тежки ситуации. Тези деца гледаха как останалите хора излизат навън и правят какво ли не, а тях ги бяхме затворили като в клетка. Това категорично затваряне на услугите беше сурово и неадекватно. Нямахме гъвкавост, в крайна сметка не всички от нашите клиенти успяха да се адаптират, бягаха, рискуваха, преживяха още и още кризи заради затварянето...“ (ръководител на кризисен център)

Децата и специалистите от резидентните услуги и институциите поставят различни акценти в оценката на положителните аспекти от ситуацията. Любопитно и в някакъв смисъл симптоматично за начина, по който се предоставя резидентна грижа в България, е, че децата говорят за стойността на връзките си с другите, а специалистите – за възможностите, които са имали да въведат ред, да ограничат вредните за децата контакти извън услугата и да стимулират приемливото поведение и навици.

Ето какво казват децата:

„Станахме по-близки приятели като стояхме само заедно толкова време, ден и нощ. Оpozнахме се... И все пак дано не става отново така.“ (16-годишно момче от Сигурна зона за непридружени деца, търсещи закрила)

„Сближихме се, започнахме по-малко да се караме и повече да си помагаме.“ (14-годишно момче от ЦНСТ в малък град)

А ето някои коментари от специалистите:

„За нас дори беше по-спокойно отколкото е обикновено. Успяхме да мотивираме децата да са спокойни, когато така или иначе стоят затворени тук, с това, че всички хора в целия свят са в тяхната ситуация в момента.“ (директор на възпитателен интернат)

„Беше добре, че децата се освободиха от тези срещи с хора навън, които им влияят зле. Някои момичета се отърваха от разни трафиканти, от които се страхуваме, а тези деца, които имаха проблеми със зависимости, се справиха с тях по време на затварянето.“ (ръководител на ЦНСТ в малък град)

„Положителното в цялата ситуация е, че записахме децата на библиотека и им стана интересно да четат книги.“ (социален работник от ЦНСТ в голям град)

Заслужава си да бъде отбелязано и едно наблюдение, касаещо оценката на ситуацията в България и в други страни, отново заради информацията, която носи по-общо за начина, по който се предоставя резидентна грижа. Принудителното прекъсване по стечение на обстоятелствата на живите контакти на децата с хора, които са опасни за сигурността им или влияят зле на поведението и развитието им, е сред най-често изтъкваните положителни въздействия от мерките за затваряне на услугите и в България, и извън нашата държава. От друга страна, по отношение на връзките, в чуждестранните доклади най-често се отбелязва, че извънредното положение е заздравило и развило в положителна посока връзките на доверие между децата и служителите на услугите¹⁵, което изцяло липсва като констатация в българския контекст според наличните данни от изследвания, вкл. това консултиране.

1.5 Блокиране на ромските квартали

В рамките на консултирането беше посетен един от най-големите ромски квартали в България. Този квартал е един от няколко ромски квартали в България, които са били блокирани напълно по време на първата вълна на разпространение на COVID-19 през пролетта на 2020 г.

Влизането и излизането от квартала е било ограничено с помощта на денонощни контролни пунктове на входовете, а и други физически прегради, вкл. напр. заварени метални врати в малък подлез, който жителите на квартала използват за път към централната част на града. Мотивът за прилагането на такава драстична ограничителна мярка е безотговорното отношение на ромите към изискванията на социалната изолация и карантината, с което те заплашват здравето на останалите граждани и натовареността на здравната система. Тази безотговорност обаче е само едната страна на монетата. От другата страна са – по експертни оценки – **20 000 души, изолирани по време на пандемия на малка площ** в изключително лоши битови условия, дори без течаща вода в повечето къщи, и без адекватна информация за вируса и ситуацията.

¹⁵ Nhep, R. and Doore, K. (2021) Impact of COVID-19 on Privately Run Residential Care Institutions: Insights and Implications for Advocacy and Awareness Raising. Better Care Network.

„В общи линии, никой не ни помогна. Просто ни оставиха тук на произвола на съдбата, да се оправяме сами затворени.“ (пастор от ромския квартал)

„Беше друга България тук.“ (млад мъж от ромския квартал).

На практика от директната работа с хората са се отдръпнали почти всички институции и организации. За компенсация, те са проявявали загриженост към ситуацията вътре в квартала, като са идвали и са оставяли различни неща, които са смятали за уместни, вкл. информационни материали, на контролния пункт с идеята те да бъдат раздадени някак на хората от медиаторите и други ангажирани отвътре. Ефектът рядко е бил търсеният.

„От едно НПО ни биха изпратили 100 сапуна, които да раздадем в квартала на хората. Беше малко нелепо да го правим, защото хората сами ни питаха: „Добре де, ама как да се мием като нямаме вода?!“ (здравен медиатор)

На социалните работници, които познават проблемите на сегрегираните ромски квартали, е добре известно, че уязвимите семейства са много зависими от общностите, в които живеят. В едно гето чисто физически хората са много близо един до друг и това не може да се избегне напълно, затова да се намали контакта е сериозно предизвикателство.

„Успяхме да направим така, че някаква част от ромските семейства, с които работим, си останаха поне малко вкъщи.

Стана, защото не просто искахме да ограничим, а и да оградим. Това е ключът, но за да стане – трябва да има и доверие между социалният работник и семейството.“ (социален работник от Надежда и домове за децата – клон България)

Че доверието и обясненията са това, което може да промени поведението и обстоятелствата около сегрегираните общности, е ясно и на медиаторите и дори на част от членовете на тези общности. И все пак – стратегията на властите е била по-скоро да налага пределно репресивни мерки без особена вяра, че те биха били спазвани ненасилствено. А резултатът:

„Някаква психоза настана. Хората и сега много се страхуват, че ще се появи някой нов вирус, но не от вируса, а от това, че ще ни затворят пак.“ (млад мъж от ромския квартал)

„Децата бяха много изплашени от цялата ситуация. Денонощно полиция и хора с високоговорители по улиците. Чувах родители да казват на децата: „Влизайте си вътре, че иде полицията и ще ви

вземат... Ама кварталът е една детска градина, повечето жители са деца. Но кой се интересува от това?“ (здравен медиатор от ромски квартал)

В предишните части на този анализ вече бяха представени в детайли тежките ситуации с достъпа до образование и социална подкрепа и закрила на ромските деца при това положение. Също беше отбелязана трудността конкретно да се опише или докаже дали, колко и как са се повишили нивата на рисковите за детското благосъстояние фактори като насилието в семействата и други рискови поведения на родителите в ромските общности във връзка с ограничителните мерки.

Този случай показва, че възможно най-рестриктивни мерки могат и биват наложени на общо основание на огромна група хора по почти категоричен начин, без обсъждане, без разяснения. Но също и без съобразяване с потенциалното негативно въздействие, което тези мерки могат да нанесат на най-зависимите от тази група хора – децата.

ТЕМАТА НА ДЕЦАТА: еднаква ли беше социалната изолация за всички?

Съвсем нееднозначни са мненията на професионалистите по отношение на сравнението на ситуацията със социалната изолация за децата в грижа и децата, които живеят заедно със семействата си.

Някои възпитатели и социални работници категорично смятат, че децата в резидентните услуги са се адаптирали много по-бързо и по-добре към ситуацията и мерките в сравнение с останалите деца, което се дължи на по-развитата им устойчивост и капацитет да се справят с житейски трудности – „*Те са преживяли много повече вече, гърмени зайци са.*“ (ръководител на ЦНСТ в малък град). Друг аргумент е постоянното наличие на голяма детска компания около децата в услугите, каквато децата в семействата не са имали.

Други професионалисти, напротив, оценяват ситуацията като извънредно тежка за децата в ЦНСТ, защото те са били задължени по-неотклонно и по-дълго да спазват наложените ограничения, на практика – за много от тях не е имало никаква вратичка за изход от забраните, докато последните не са били официално отменени с нормативни документи. Особено видно е това в отделния случай на децата с увреждания.

„Имам наблюдения и мисля, че в много отношения за децата от семейства, с които работим, беше по-лесно отколкото за тези от ЦНСТ. В критични моменти, родителите можеха най-малкото да ги повозят с колата или да ги заведат в планината, а в ЦНСТ децата стояха само вътре месеци наред, в едни и същи помещения, с едни и същи хора.“ (психолог от ДЦ в малък град)

При самите деца, които живеят в резидентна грижа, такава разнопосочност на мненията по въпроса почти липсва. **Малко деца отчитат положителната страна на наличната детска компания, но дори и те добре осъзнават, че са били принудени да спазват правилата и забраните далеч по-стриктно от останалите деца.** Нещо повече, именно в контекста на сравнението с останалите деца, те разпознават и преживяват това като несправедливост, срещу която е нямало как да се борят. У някои деца се е натрупал гняв, който още е осезаем в разговорите с тях. Много пъти децата, които участваха в това консултиране, повториха с приблизително същите думи констатацията на едно 13-годишно момче от ЦНСТ:

„Аз знаех, че другите деца от моя клас си излизат... Не беше честно.“ (13-годишно момче от ЦНСТ в голям град)

По-нататък, децата смятат за особено несправедливо това, че сякаш **възрастните са имали избор дали да спазват мерките или не, а децата – не.** Много от децата разказаха как са били свидетели всекидневно на нарушения на забраните. Това, в комбинация с желанието им да бъдат навън и заедно, ги е ядосвало многократно. Ето показателните мнения на две момчета, едното на 12 години, а другото – на 16 години, които те споделиха в индивидуални интервюта, независимо едно от друго:

„Мисля, че за децата беше много по-тежко отколкото за възрастните. Децата искат да излизат, да са заедно, да тичат, но им е забранено. Възрастните са си добре вкъщи, а и излизат и отиват на работа, което им е достатъчно. Обаче ние виждаме това и се сърдим. Ние дори на училище не можем да ходим, както възрастните на работа, а учим от вкъщи.“ (12-годишно момче от кризисен център)

„Децата сме наказани. Възрастните сами си разрешават да нарушават правилата и се разхождат, а на нас ни казват какво да правим и не можем да нарушаваме нищо. Нали виждаме, че възрастните излизат и нищо не им става? Но за нас не може.“ (15-годишно момче от кризисен център)

„Мерките и да бяха твърде строги, проблемът беше, че нямаше никакъв контрол. Всеки си правеше каквото си иска на село.“ (жена, която живее в кризисен център със сина си)

2. ОГРАНИЧЕНИЯТА, СВЪРЗАНИ С ДОСТЪПА ДО ОБРАЗОВАНИЕ, И ДЕЦАТА ОТ РЕЗИДЕНТНА ГРИЖА И УЯЗВИМИ ГРУПИ

2.1 Преустановяване на достъпа до учебни заведения и дистанционно обучение

Преустановяването на достъпа до учебните заведения в България е една от първите противоепидемични мерки, които влизат в сила непосредствено след обявяването на извънредно положение в страната през март 2020 г. и на практика остава в сила до самия край на учебната 2019/2020 г. през юни¹⁶. Учебната 2020/2021 г. започва присъствено за учениците, но през декември 2020 г. отново всички остават вкъщи за месец. След това, малките деца се връщат в детските градини и в клас при спазване на определени мерки, а по-големите деца до края на учебната година участват първо дистанционно, а след това – хибридно, като се редуват присъствени и неприсъствени учебни седмици по схеми. Как се случва всичко това е регламентирано в заповеди на Министъра на образованието и науката за въвеждането и осигуряването на обучение от разстояние в електронна среда.

Оказва се, че към днешна дата (бел. – август 2021 г.) една учебна година и половина от училищния живот на децата е преминал под знака на пандемията и коронавируса. Стандартно, това означава около 1/12 част от този учебен живот, но за близо 15% от всички ученици, които традиционно в последните години отпадат от образователната система преди завършване на средно образование, това е 1/10 или дори 1/8 от престоя им в училище изобщо. Повечето от отпадащите деца са от уязвимите групи, които са фокус на това консултиране.

Как изглежда дистанционното обучение в институциите и услугите за резидентна грижа?

¹⁶ Виж Заповед № РД-01-124/13.03.2020 г. на Министъра на здравеопазването за въвеждане на временни противоепидемични мерки и свързаните Заповед № РД09-704-31.03.2020 г., Заповед № РД09-762/09.04.2020 г., Заповед № РД09-3171/12.11.2020 г., Заповед № РД09-856/09.04.2021 г. на Министъра на образованието за въвеждане на обучение от разстояние в електронна среда.

Логистиката по осигуряването на участието на децата в дистанционното образование е била трудна за резидентните услуги и те са се справили различно *бързо* с нея. Тя включва

(1) Осигуряване на устройство за всяко дете, с каквито услугите преди това не са разполагали;

(2) Осигуряване на интернет връзка, която да е достатъчно стабилна за онлайн присъствието в час на всички деца, каквато също не е имало на много места,

(3) Осигуряване на място за учене за всяко дете и (4) **вниманието на възрастен, който да контролира това детето да участва в обучението, както и после да помага в писането на домашните и подготовката по възложените от учителите задачи.**

Поне половината професионалисти от резидентни услуги, които участваха в това консултиране, признават, че с последното са се справили **само с относителен успех**. Именно това обаче по някакъв начин е най-важният от цитираните логистични компоненти на дистанционното обучение, защото децата, живеещи в институционална среда и резидентна грижа имат значително повече трудности с мотивацията и самоорганизирането от децата, които са отгледани в семейна среда и фактор за образователните им успехи и извън кризисната пандемична ситуация е вниманието на ангажиран възрастен.

Отношението на децата към онлайн обучението е по-скоро безразлично. Изрично попитани, почти всички деца посочиха, че все пак реалното присъствие в училище е за предпочитане. **Като причина да предпочитат да ходят на училище, вместо да учат дистанционно, децата посочват това, че в училище се срещат с други деца - заедно са.** Няколко от децата посочиха, че не могат да се концентрират достатъчно и имат проблеми с това да разбират учебния материал онлайн и това ги притеснява. **Като цяло обаче децата от резидентните услуги сякаш са по-скоро доволни от възможността да не се концентрират и да не разбират учебния материал, без да има последствия от това.** Плюсоевете на дистанционното обучение много пъти бяха описани в духа на – *„добре е, влизаеш в час, заглушаваш учителя и гледаш видеа в нета”*.

В специализирания център за резидентно настаняване на непридружени деца бежанци в столицата, където настанените деца са приблизително на една и съща възраст и са записан и в един клас, всички са учили заедно на един

компютър в стая, подредена като класна. По този начин са били избегнати успешно горните поведения.

Любопитно е, че във възпитателния интернат за деца, който беше посетен по време на консултирането, присъственият учебен процес не е бил прекъсван. Директорът на институцията се е възползвал от липсата на ясни регламенти за управлявания от него тип училище (който наистина е твърде частен случай в системата на образованието, защото тази институция е една от няколко все още функциониращи в страната - интернат за деца с противообществени прояви, които са настанени там от съда като корекционна мярка) и това, че екипът от учители работи само с тази група деца с непроменлив състав, които така или иначе живеят заедно в условия на изолация. Това той, разбира се, оценява като изключително добро стечение на обстоятелствата. Интересно е, че заедно с екипа си са успели да убедят и децата, че така е по-добре.

„Според мен като си в училище и слушаш учителя научаваш много повече отколкото като гледаш един телефон. Беше доста добре, че ние си имахме часове, а не като другите...“, казва 17-годишно момче от възпитателен интернат.

„А пък на телефона можеш да си правиш каквото си искаш – влизаеш в час и си играеш, не си включваш камерата, ако те питат нещо казваш „да, да, да“.

Така си беше в дома.“, допълва друго 17-годишно момче, което е било настанено в тази институция след пика на най-строгите ограничителни мерки от 2020 г. и познава и дистанционното учене от предишната среда, в която е живяло.

Как изглежда дистанционното обучение в ромските квартали или – случаят, когато „не е възможно“¹⁷?

В един от най-големите ромски квартали в страната, който също беше посетен като част от този консултативен процес, на практика почти не е имало онлайн обучение. Заради липсата на устройства, достъп до интернет, а дори и достъп до електричество в някои случаи, огромната част от деца са получавали материали на хартия, които са били разработени от учителите и са им били

¹⁷ В заповед № РД-01-124/13.03.2020 г. на Министъра на здравеопазването, в която за първи път се въвеждат ограничителни мерки по отношение на учебните заведения, е записано, че след необходимото преустановяване на учебните занятия в училище, **дистанционна форма на обучение се въвежда „при възможност“**.

раздавани от здравните и образователни медиатори, които са останали активни в квартала в периода на ограничителните мерки. По този начин месеци наред не е имало комуникация между деца и учители. Обратна връзка по раздадените учебни материали почти не е давана, получавана или дори търсена, а медиаторите споделят, че дори и физически е било почти невъзможно да се съберат обратно от децата попълнените (евентуално) материали.

„Но основният проблем с тези хартии е, че родителите са неграмотни и не могат никак да се оправят и да помогнат. Дори и да искат, не могат.“ (здравен медиатор от ромски квартал)

На този фон, служителите по закрила на детето от същия град потвърдиха, че регулярно достигащите до тях от сегрегираните училища сигнали за спиране на детските надбавки заради натрупани отсъствия на ромските деца са спрели по време на ограничителните мерки. Привидно, за разлика от обикновено, по време на извънредното положение всичко с присъствията на децата в клас е било наред.

„Всички деца си завършиха класа, даже с по-висок успех от миналата година. Но сега като се върнат в училище, ще ги късат много като видят, че нищо не знаят. Ще ги режат, все едно те сами са си виновни, че не знаят. Аз на моите деца им купих телефони на лизинг, за всеки по телефон, за да не пропускат, но много малко бяха така.“ (баща на шест деца от ромски квартал)

Според действащото законодателство, децата от началния курс на обучение така или иначе не могат да повтарят класа, каквито и образователни резултати да са постигнали по време на учебната година, а следва да получат допълнителна образователна подкрепа, за да наваксат пропуснатото. Очевидно това принципно смислено решение създава огромен проблем, когато се прилага в извънредните условия, в които година и половина хиляди деца от ромски квартали получават начално образование по описания по-горе начин.

За прилагането на възможността за допълнителната образователна подкрепа като компенсаторен механизъм в тези случаи разказаха професионалисти от неправителствена организация през свой случай. Те подкрепят ромско семейство с дете, което – по техните думи – е завършило миналата година втори клас по описания по-горе начин с видими големи дефицити в знанията и уменията. Въпреки усилията на социалния работник да издейства повече внимание за детето, то е получило едва няколко срещи с учител през лятото, за да бъдат попълнени празнотите в пропуснатия през цялата учебна година материал. Този случай, разбира се, може и да е изключение.

Какво е въздействието на дистанционното обучение върху децата?

„Образователните резултати определено се влошиха. Бих казала, че и качеството на обучението беше по-лошо.“
(ръководител на ЦНСТ в голяма град)

Това е най-често срещаната оценка на професионалистите, които участваха в консултирането. Отношението на децата е далеч по-неопределено, но разказите им за дистанционното обучение често съдържаха показателни коментари:

„Успяхме да учим... малко.“ (16-годишно момче от Сигурна зона за непридружени деца, търсеци закрила)

Направени до момента анализи на образователния процес по време на COVID кризата в България без изключение отбелязват¹⁸ като основен положителен аспект на ситуацията бързото обезпечаване на голям брой деца с мобилни устройства и умения да си служат с тях. Настоящото консултиране потвърждава, че това наблюдение е валидно и що се отнася до децата в алтернативна грижа.

„Положително развитие е, че децата най-после получиха много устройства. И даже по-важното – и децата, и възрастните свикнаха и се научиха да работят с устройства.“ (общински служител от голям град)

За групата деца и семейства, които имат малко или никакъв предишен дигитален опит, дори и придобиването на устройства има и друга страна – стресът и неприятното преживяване от сблъска с работата с тях:

„Първо нямаха устройства, а после това изведнъж много ги изплаши – и децата, и родителите се страхуваха как ще се справят с тези устройства. Наистина се оказа трудно – трябваше да ги консултираме по телефона през цялото време какво и къде да натискат.“ (социален работник от неправителствена организация)

Тревога будят изследователските данни от обхватно анкетно проучване, проведено през лятото 2020 г., относно последиците от тази неочаквана и драстична промяната в начина на обучение, говорещи за по-ниски образователни

¹⁸ Виж Годорова, В. (2020). Анализ на въздействието на извънредното законодателство по повод пандемията от COVID-19 върху достъпа до права на децата и семействата в уязвими обстоятелства. Правен анализ, изготвен по поръчка на УНИЦЕФ България.

резултати и мотивация за учене и влошено психично здраве при близо 30% от децата¹⁹. Данните недвусмислено сочат още, че най-тежко засегнати са децата, които се нуждаят от допълнителна образователна подкрепа и децата от семейства, които живеят в бедност. Настоящото консултиране потвърждава и това общо наблюдение. **Нещо повече – има достатъчни индикации, че поне на част от децата от ромските общности, режимът на дистанционно обучение се е отразил пагубно: по време на пандемията те са загубили и малкото учителско внимание и подкрепа, които са получавали, както и училищни навици.**

3. ОГРАНИЧЕНИЯТА, СВЪРЗАНИ С ДОСТЪПА ДО СОЦИАЛНА ПОДКРЕПА И ЗАКРИЛА, И ДЕЦАТА ОТ УЯЗВИМИТЕ ГРУПИ

3.1 Преустановяване на достъпа до социални услуги и дистанционна социална работа²⁰

Авторите на наличните до момента анализи на ситуацията на уязвимите групи по време на извънредното положение отбелязват недвусмислено, че предоставянето на социални услуги за подкрепа в крайна сметка се оказва най-силно засегнато от въведените мерки и изисквания за промени в организацията на работа (Петрова и др., 2020; Тодорова, 2021). Причините за това положение - отбелязани в цитираните доклади и потвърдени от настоящото консултиране са най-вече свързани със (1) самия характер на социалната работа, която предполага човешки контакт, общуване и мобилност, но и (2) подчертано рестриктивния и защитен общ тон в реакцията към кризата на националните институции, които регулират дейността на социалните услуги. В допълнение към горното, участниците в това консултиране говореха за неясноти и неизчерпателност в насоките за работа в пандемичните условия, както и за липса на подкрепа и навременно внимание към казусите, с които са се сблъскали.

В отговор, една част услугите за подкрепа са се фокусирали върху това всячески да задържат наличните си клиенти в условия на изцяло дистанционна работа, а друга част – пределно смело са адаптирали или практически са пренебрегнали част от наложените забрани, за да останат

¹⁹ Глобал Метрикс (2020а). Бърза оценка на въздействието на COVID-19 върху образованието: задълбочаване на пропуснатото. Доклад от изследване, реализирано по поръчка на УНИЦЕФ България.

²⁰ Виж Указателни писма № 08-00-6602/02.06. 2020 и № 08-00-11691/02.09.2020 г. на Изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане относно превенция на разпространението на COVID-19 в социалните услуги.

активни в общностите, към които е насочена дейността им. По време на проведените в рамките на консултирането интервюта, специалистите от услугите, които са избрали първата стратегия, говореха по-често за негативното въздействие върху качеството на интервенциите и постигането на напредък в работата по случаите си и бяха по-склонни да твърдят, че най-общо кризата не се е отразила особено на уязвимите групи, от които обичайно са новите им клиенти. В същото време спонтанните теми на специалистите от услугите, които са избрали втората стратегия, включваха разсъждения за професионалните и лични дилеми, пред които са ги изправили пределно рестриктивните мерки; описания на негативните ефекти на кризата и тези мерки върху уязвимите деца и семейства и постигнатите успехи в компенсирането им.

Всяка от социалните услуги, които се включиха в това консултиране, е приложила по свой начин насоките за работа и спазване на ограничителните мерки. Една от услугите е спряла напълно мобилната работа на терен, а е увеличила почти двойно обема на консултативната си дейност. Друга услуга е избрала да прекрати груповите занимания, но не и директната работа с децата и семействата, дори когато тя е включвала домашни посещения понякога. Един дневен център е възстановил индивидуалната работа с децата по график още в началото на лятото на 2020 г., докато център за обществена подкрепа в същото населено място са избрали да нямат никакъв директен контакт с клиенти още три месеца, когато най-после са получили писмени указания за това.

Освен различната степен на готовност на специалистите да общуват с клиентите при дадените обстоятелства, решенията са мотивирани и от натиск от самите клиенти.

„Тъй като хората знаят, че постоянно сме тук, звъняха по телефона, искаха да идват, да говорят за какво ли не, дори не само за насилие, казваха, че от всякъде другаде ги отпращат. Често нямаше как да отказваме и ние.“ (социален работник от консултативна услуга за деца жертви на насилие)

„Абсолютно невъзможно ни се стори да спрем да се срещаме с децата, а и често родителите настояваха работата да продължи. Случите, по които работим, са деликатни и едно прекъсване на връзката между професионалиста и детето би се отразило пагубно.“ (психолог от център за работа с деца)

Очевидно едно условие за възможност за такова разнообразие от решения е липсата на конкретика в насоките за работа на подкрепящите услуги. Интересно

е, че все пак почти всички интервюирани ръководители на услуги бяха много критични към тази неяснота, която е генерирала напрежение у екипите, а у клиентите – недоволство, защото са виждали различните организации и специалисти да постъпват различно. Например, родителите на децата от споменатия по-горе дневен център са решили, че щом специалистите от местния център за специална образователна подкрепа (бившето помощно училище) е възобновило директната работа с децата им, то единственото възможно обяснение специалистите от дневния център да не го правят е, защото не искат. Обяснението, поне според доставчиците на социалните услуги, обаче е в издадените по-рано и по-изчерпателни насоки от страна на Министерство на образованието и науката.

Какво означава социалната работа с уязвими семейства и деца в риск „от разстояние“?

Анкетно проучване сред повече от 100 социални работници и други помагачи специалисти проведено по инициатива на Института за социални дейности и практики и Софийския университет „Св. Климент Охридски“²¹ откроява трудностите в работата на социалните услуги в общността в условия на извънредно положение. Те са свързани с „технически“ проблеми като изискването за бърза адаптация към нови процеси, начини на работа, инструменти и платформи, трудностите, свързани със защитата на личните данни и комуникация; също и със професионални тревоги относно качеството на терапевтичната работа и изграждането на смислена връзка с новите клиенти; но и с чисто човешкия страх от вируса и неизвестността, който социалните работници споделят с клиентите.

„Никой не знаеше какво ще се случи утре и това беше най-страшното, нито ние, нито те. Семейства, с които работим, са нискоквалифицирани, не работят на постоянно, не живеят на сигурни места... От една страна беше страхът им за здравето, за тях и за децата, но изключително се страхуваха и как ще оцелеят финансово – как ще могат да отидат да си купят нещо и да си платят сметките. При тази ситуация да ги успокоши беше първата ти задача – дори само като им дадеш торба боб или леца, просто за да спрат да се страхуват, че ще останат без храна.“ (социален работник от Надежда и домове за децата – клон България)

²¹ Петрова, Н., Янкова, Д. и Пенева-Ковачева, Зв. (2020). Социалните услуги в общността в условията на извънредно положение. Доклад от проучване. Институт за социални дейности и практики, София.

Думите са на социален работник от „Надежда и домове за децата – клон България“, една от няколкоте организации, които са положили усилия да продължат да общуват директно и да посещават на място уязвимите семейства, които живеят в села и изолирани общности с деца в идентифициран риск от раздяла. Това усилие е включвало (а) нетипична логистика като издаването на служебни бележки, които да позволят пътувания между населените места в периода, когато ограничителните мерки са забранявали това, но и (б) **отговарянето на дори още по-високи от обичайните при социалната работа с уязвими деца и семейства изисквания за гъвкавост и готовност да се откликва винаги и бързо в кризисна ситуация.** Това са основните компоненти за успеха на социалната работа в условия на постоянна несигурност, които откриха социалните работници от организацията.

„Основният проблем на нашите целеви групи е липсата на подкрепяща среда. Социалната работа за тези хора е осигуряване именно на подкрепящата среда. Така беше и по време на пандемията – ние сме там, за да има на кого да се обадиш, да има кого да попиташ как работи таблетка, какво лекарство да дадеш на детето и т.н.“ (социален работник от Надежда и домове за децата – клон България)

При това, социалните работници са забелязали, че в периода на ограничителните мерки не само борят на конкретните случаи, по които работят е нараснал, а и, което е по-важно – **обемът на работата значително се е повишил**, защото не е било достатъчно само веднъж в месеца да се обадиш или да отидеш до дадено семейство, а се е налагало по-често да се проследяват обстоятелствата около динамичните и нестабилни семейни отношения и битова ситуация, допълнително разклатена от кризата, и да реагират своевременно на тях.

В този текст вече бяха споменати **етичните и професионални дилеми** пред социалните работници и подкрепящите специалисти, свързани с това да не отхвърляш повече или по-малко явните заявки за подкрепа на уязвими хора с цената на прекриването на определени общи, фиксирани правила за неразпространението на вируса. Осъзнатият избор да останеш „на терен“ при това положение обаче явно идва с още един етичен, а и здравен, конфликт за разрешаване – този за изграждането и запазването на доверителна връзка при отхвърляне на социална близост и физически контакти, които клиентите често тълкуват като прояви на недоверие или презрение.

„Не можеш да избутаеш детето с умствена изостаналост, когато то те вижда и идва да те прегърне. Това за него е все едно да го отхвърлиш, не можеш да си го позволиш.“ (психолог от ДЦ)

„Не можеш да си дръпнеш ръката, когато човекът, който искаш да ти се довери, че ще му помогнеш, ти подава ръка... Това е нещо, с което в себе си се бориш. Знаеш, че това не е редно, но за да си свършиш качествено работата не можеш да направиш друго и това е огромна трудност. Не можеш да очакваш от един човек да ти разкаже за най-интимните неща, които се случват с него, а да си физически дистанциран.“ (социален работник от Надежда и домове за децата – клон България)

3.2 Преустановяване на настаняването на деца в резидентна грижа и удължаване на сроковете за настаняване на вече настанените деца²²

Специалното национално законодателство, свързано с пандемичната обстановка – Закон за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13.03.2020 г. – предвижда изрично служебно удължаване на сроковете за настаняване на деца в услуги за резидентна грижа и институции. Това се отнася и за случая на т.нар. „временно настаняване“, когато детето попада в социална услуга по спешност, преди това да е установено със съдебно решение. Тодорова (2020) коментира в своя правен анализ на действията на държавата по отношение на правата на децата, че тези разпоредби категорично не са в интерес на детето, защото то остава непределно дълго в услуга без съдебен контрол по настаняването.

Допълнително, на 16 март 2020 г. Изпълнителният директор на АСП указва до служителите по закрила на детето преустановяване на настаняването на нови потребители в институциите и услугите, освен в случаи на „категорично доказана спешност“, при които се спазва описания ред на „временно настаняване“ със заповед. Указанието поставя новонастанените деца в описаната ситуация на неизвестност по отношение на статута и срока на престоя в резидентна грижа. Наред с това, указанието предполага и известно забавяне при предприемането на действия по закрила на детето. То е отменено изрично едва на 27 май 2021 г., което означава, че формално е било в сила повече от година.

²² Виж Заповед № РД01-0497/16.03.2020 г. и Заповед № РД01-0881/27.05.2021 г. на Изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане относно настаняването в резидентни услуги.

Междувременно, на служителите на системата за закрила е разпоредено да работят дистанционно по управлението на случаи, доколкото това е възможно. Т.нар. обходи в ромските квартали не са били провеждани през пролетта и лятото на 2020 г.

Какво се случва, ако наред кризата се случи друга криза?

Относително трудно е, както се оказва, да бъде даден коректен отговор на въпроса как се е отразил този режим на работата на системата за закрила на детето. Участвалите в консултирането социални работници от ОЗД принципно не смятат, че е налице каквото и да е отражение – „*Работата ни нито намаля, нито се увеличи.*“ Участвалите в консултирането служители на социални услуги обаче отбелязват факти, които говорят за *някакво* отражение.

Във възпитателните интернати новите настанявания са започнали едва през пролетта на 2021 г. (или както се изразиха децата там – „*чак след края на вируса*“). Центровете за настаняване от семеен тип масово не са имали насочвания и съответно не са приемали изобщо нови деца през първите няколко месеца на извънредното положение през 2020 г., когато рестриктивните мерки бяха най-строги. След това, на някои места деца спорадично са били настанявани с актуален отрицателен тест за коронавирус.

Кризисните центрове – една услуга с по-различно място в посрещането на потребностите на уязвимите деца, за което вече стана дума по-горе в този текст – **пък са поели дори повече настанявания от обикновено**, което обясняват именно със забраната децата да бъдат настанявани в други форми на резидентна грижа. Друг фактор е ограничаването на директната работа с хора от страна на Отделите за закрила на детето, което е довело до много повече деца, доведени в услугите от полицията от улицата. При настаняването е било въведено условие за 14-дневна карантина – децата са били затворени в стая, отделена за целта, без право да я напускат и да се срещат с персонала или другите деца.

Услугата „спешен прием“ към Центровете за обществена подкрепа е една относително непопулярна услуга, която се ползва спорадично и по-скоро по изключение, но **се е оказала доста полезен ресурс** на разположение за да настаняването на майки и деца, които са били в остра нужда от подкрепа в момент, когато настаняването или насочването към другите услуги и дори придвижването между градовете е било силно ограничено.

Някои подкрепящи услуги в общността изобщо не са получавали нови клиенти с направления през целия период от март до август през 2020 г., което е по-скоро нетипично. За сметка на това, тези услуги отчитат „вълна“ от направления след края на този период и то конкретно направления, касаещи случаи за насилие в семейството или на деца с противообществени прояви, които са „тежките“ случаи, с които услугите работят.

Социални работници от системата пък говорят за феномени като **драстичното увеличаване на ангажиментите им по случаите на родителски конфликти**, свързани с това, че родителите често са се възползвали от ситуацията да ограничават правата на другия родител да се среща с детето. На това драстично увеличаване специално внимание обръщат и други анализи на работата по закрила в периода на строгите ограничителни мерки²³.

Причина да се отчита висока ангажираност на институциите със случаите на родителски конфликти би могла да се намери във факта, че по тези казуси конкретно институциите са били активно търсени и въвличани от самите родители като граждани, които защитават своите права. В същото време, българските органи за закрила на детето не могат да отчетат в цифри драстично покачване на броя на случаите на насилие над деца в семейството или родителско negliжиране, макар международната общност и правозащитните организации да алармират и констатира твърде често, че продължителното затваряне вкъщи и социалната изолация водят до семейни кризи, които изискват намесата на органите за закрила на детето. Нещо повече, някои представители на тези органи, които участваха в това консултиране, твърдят, че всъщност за ескалиране на насилието или negliжирането не може да се говори.

Както изглежда, при ограничения в директната работа по случаи от страна на ОЗД и забрана за настаняване в резидентни услуги, съществува **едно привидно усещане, че ситуацията в полето на закрилата на детето по-скоро се е успокоила, отколкото да се усложни. Всъщност обаче с основание може да се предположи, че по-скоро тревожни обстоятелства и случаи са останали незабелязани от системата**, дори и това да изглежда в противоречие с „вълната от направления“, за когато говорят социалните услуги за подкрепа. Малко или много са тези случаи остава въпрос на спекулации, разбира се. Какъвто и да е борят им обаче, със сигурност може да се каже, че достъпът на уязвими деца до

²³ Омбудсман на Република България (2021). Децата и COVID-19. Въздействие на кризата върху правата и интересите на децата.

закрила и услуги е бил засегнат от промяната в режима на работа на системата и настаняване в услугите.

Какъв е частният случай на непридружените деца бежанци?

Удълженият неопределено срок на резидентното настаняване не е засегнал само децата от услугите за социална грижа.

По думите на социалните работници, които бяха интервюирани, единственото място за резидентно настаняване на непридружен деца бежанци – Сигурната зона, която се намира на територията на регистрационно-приемателен център в София – е била почти или изцяло празна почти година заради ограничителните мерки, свързани с пандемията. Регистриран е сериозен отлив във влизането на българска територия на хора, търсещи международна закрила. Все пак непридружените деца, доколкото такива е имало, са били настанявани и са прекарвали периода на ограничителните мерки в друг бежански център в града. Социалните работници от Сигурната зона са дежурили там, за да помагат в комуникацията с приоритетно арабско говорящите деца.

„Тези деца се интересуват само от процедурите по събиране на семействата. Тези процедури обаче много се забавиха от западно-европейските страни, където администрацията и съда не работеха активно по време на пандемията. Дори деца с издадени разрешителни не можаха да заминат. Затова много деца останаха тук в България и в центъра повече от година, което при нормални обстоятелства нямаше да стане, а и е недопустимо по закон.“ (социален работник от Сигурна зона за непридружени деца, търсещи закрила)

На забавянията в процедурите децата са реагирали различно – понякога са били гневни, понякога тъжни, веднъж са били ядосани на България, веднъж на другите държави, веднъж на служителите на центровете, които са били около тях.

„Имаше цели нощи, в които сме стояли до някое дете да му говорим, за да не се срине психически. Повтаряхме отново и отново, че това не засяга само него, че няма виновни.“ (социален работник от Сигурна зона за непридружени деца, търсещи закрила)

Въпреки положените усилия и затворените граници, **броят на регистрираните като непридружени деца, напуснали страната преди края на тяхната процедура за търсене на закрила, за чието местонахождение няма**

никаква информация, е бил много висок през пандемичната 2020 г.²⁴ Известно е, че това е един от основите проблеми, които стоят пред българските механизми за посрещане на неприятели деца. Както и в много други цитирани в този анализ случаи, ограничителните мерки по-скоро са го задълбочили отколкото да помогнат за разрешаването му.

Какво е въздействието на дистанционното предоставяне на социална подкрепа и закрила върху децата?

Родителите на деца с увреждания са били най-открито и най-яростно против налагането на ограниченията в работата на услугите за дневна грижа и терапевтична подкрепа за децата им. Подкрепящите специалисти от тези услуги разказаха по време на консултирането, че **много от децата с увреждания и техните родители са преживяли драматични кризи по време на ограничителните мерки въщи**. В някои случаи, толкова драматични, че специалистите, които се чувстват отговорни и свързани с тези семейства, които познават отдавна и с които общуват почти ежедневно, в крайна сметка са решили да направят домашни посещения, за да успокоят децата и родителите.

Постепенното отваряне на услугите и връщането към работата с децата с увреждания при спазване на дистанция и други ограничителни мерки също е било тежко.

„Организацията за дневния център беше най-сложна. Носенето на маски дори беше шок там. Не можеха да се справят. Имаше много остри реакции, дори агресивно поведение.“ (експерт от общинска администрация в голям град)

Без съмнение, **терапевтичните и консултативни услуги за деца с увреждания споделят за най-остри съпротиви към ограниченията и в следствие за най-значителен регрес при своите потребители**, при които всеки напредък се постига бавно и упорито.

Деца са се отказали от терапията и консултиране в една услугата за деца, пострадали от насилие. Задължителното изискване всичко да се случва по телефона се е оказало пречка пред работата по деликатните им случаи, които изискват допълнителна конфиденциалност и сензитивност – не всички деца са разполагали с удобно място, от което да говорят по телефона, а и мълчанието по телефона е по-мъчително.

²⁴ Eurochild (2020). Growing up in lockdown: Europe's children in the age of COVID-19. 2020 Eurochild Semester Report.

*„Контактът очи в очи дава много и на социалния работник, и на клиента. Затова и изгубихме много от липсата му. **Като цяло, работата с децата, жертви на насилие много пострада.**“* (ръководител на услуга за деца, пострадали от насилие)

Много клиенти така и не са се върнали в услугата след разхлабването на мерките, вкл. насилници, с които специалистите са работили преди това.

Ситуацията около предоставянето на социална подкрепа все пак има и някои положителни аспекти, които участниците в консултирането коментираха.

Повишил се е значително интересът към дарителство и доброволчеството, макар хората невинаги да са били наясно какво и къде да дарят. Все пак, някои общински администрации, организации и дори отделни услуги са положили допълнителни усилия да организират и канализират тази активност, вместо да я отхвърлят. Така пандемичната обстановка се е оказала добър повод да се обмислят по-добре, пък и апробират на места, механизмите за работа с дарители и доброволци като цяло.

„Получавахме обаядания за дрехи и други неща. Имаше прояви на емпатия от страна на хората, които бяха добре, към тези, които бяха в двойна криза... Случи се едно положително развитие.“
(социален работник от Надежда и домове за децата – клон България)

*„Имахме повод да видим демонстрация на емпатия и добронамереност, каквито преди не сме и очаквали да видим. Хора сами се обаждаха, питаха как да помогнат, даряваха, шиха се маски. **Изобщо – видяхме едно по-човешко лице на хората.**“* (заместник-кмет на община)

ТЕМАТА НА ПРОФЕСИОНАЛИСТИТЕ: промениха ли ограничителните мерки и COVID-19 ситуацията на уязвимите семейства?

ООН, международната изследователска общност и дори българските правозащитни организации²⁵ са категорични, че противоепидемичните мерки са засегнали непропорционално уязвимите членове на общество. Настоящото консултиране установява, че оценката за това явление на специалистите, които работят „на терен“ с уязвими деца и семейства съвсем не е толкова

²⁵ Български хелзински комитет (2021). Доклад за правата на човека в България през 2020 г.

категорична. Изненадващо въпросът за това отразила ли се е пандемията на общностите, от където обичайно идват клиентите на системата и услугите, генерира различни реакции и мнения сред професионалистите, които настояваха да ги споделят в рамките на това консултиране.

Учудващо често се твърди, че въздействие на практика няма.

„Възобновихме обходите и установихме, че ромските квартали пандемията не ги е достигнала, тя се е случила някъде около тях, няма разболели се официално, хората не вярват, не спазват мерки.“

(социален работник от център за обществена подкрепа в малък град)

„Начинът на живот на уязвимите семейства, с които работим, не се промени изобщо... Не бих казала, че има някакво повишаване в здравната култура дори. Десет души сменят една маска, за да влязат един след друг в магазина в ромската махала. На нашите маски се реагира със смях.“ (социален работник от отдел за закрила на детето в голям град)

Интервюираните общинските служители също са склонни да смятат, че кризата не се е отразила по никакъв начин на ситуацията на децата и семействата в ромските квартали, където хората живеят в относителна изолация и по-висок социален риск.

„Не бих казала, че мерките са се отразили непропорционално на уязвимите общности. На тях никак не им се отразиха. По-скоро се отразиха непропорционално на нас, защото трябваше едновременно да продължим работа и да се грижим вкъщи за своите деца, които не бяха на училище.“
(гневен социален работник от отдел за закрила на детето)

Понякога въздействието се оценява като налично, но по-скоро неутрално. Професионалистите, които са на това мнение, не са склонни да смятат, че пандемията е причина за едно или друго развитие, а по-скоро, че тя е допринесла нещата да се развият по-бързо или по-бурно в посоката, в която са щели да се развият така или иначе.

„Ситуацията на семействата, с които работим, не се промени особено заради затварянето. По-скоро може да се каже, че развитието на някои проблеми, които имаха, беше катализирано от обстоятелствата, но самите проблеми не бяха отключени от тях. Разклатените семейства се разпаднаха, стабилните семейства станаха още по-стабилни.“ (психолог от център за работа с деца)

Най-рядко професионалистите твърдят, че въздействието е негативно. За сметка на това тези твърдения могат да бъдат подкрепени с факти. „Надежда и домове за децата“ отчитат, че обобщените данни от оценките на риска за семействата, които организацията прилага в работата си, категорично показват увеличаване на рисковите фактори по различните показатели. **Основно несигурността е повлияла начина на живот и климата в уязвимите семейства и е довела до влошаване на обстоятелствата около децата.**

„Ние работим с хора, които така или иначе са в криза. После идва още една криза за всички и ги удря и тях... Най-малкото страхът и неяснотата от това какво следва, я имаше много повече отколкото при другите семейства. Ако при нас този страх се е увеличил по 10, при тях се увеличи по 100.“ (социален работник от Надежда и домове за децата – клон България)

„Имахме вече затворени случаи, по които не работим активно, но се наложи да подкрепим, ако ще и само емоционално. Работихме в две посоки – емоционалната подкрепа за тези семейства, които попадат във вторичната кризата, и икономическата подкрепа, от която имаха нужда така или иначе.“ (социален работник от Надежда и домове за децата – клон България)

4. ВЛИЯНИЕ НА МЕРКИТЕ ПРОТИВ РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА ВИРУСА, ИЗСЛЕДВАНИ ПО 4-ТЕ ОСНОВНИ ПРИНЦИПА ОТ КОНВЕНЦИЯТА НА ООН ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

4.1 Недискриминация (чл. 2)

Това е темата за разделителните линии в борбата с пандемията, които анализът на данните откроява.

→ Представеният анализ показва, че децата, настанени в институции и услуги за резидентна грижа са понесли прекомерно тежко ограничителните мерки, които взети заедно на практика са ги поставили в пълна социална изолация за повече от година. Децата и професионалистите, които имат досег с институциите и резидентната грижа са наясно с този факт; децата – в много по-голяма степен отколкото възрастните.

→ Основата причина за това да може да бъде прокарана разделителна линия между тези деца и всички останали по отношение на приложените мерки за социална изолация е самият характер на грижата, която получават децата от държавата там: институциите и услугите са територия на контрола. Това означава, че мерките са били наложени по-лесно, по-строго и по-безкомпромисно отколкото в домовете на семействата.

→ Прилагането на мерки, по силата на които свободното движение на децата от няколко ромски квартали е било абсолютно забранено извън периметъра на кварталите на общо основание, очевидно на групов и етнически принцип, е *par excellence* дискриминативно.

→ На фона на тоталната забрана за свободно движение, наложена на децата от институциите и резидентните услуги и затварянето на децата в ромските квартали, забрани като тази за достъп до паркове и детски площадки звучат далечно и нерелевантно; като мерки, насочени към съвсем друга група хора, живеещи по съвсем различен начин от този на децата в резидентна грижа и в ромските квартали.

4.2 Най-добър интерес на детето (чл. 3)

Това е темата за пропорционалността на ограничителните мерки: неизбежни и оправдани ли са те.

→ Мерките са обосновани с риска за общественото здраве, включително това на самите деца, разбира се, които също потенциално и реално се заразяват от вируса. Мерките по отношение на децата обаче са пределно строги не защото децата биха се разболели тежко или биха загубили живота си, а защото с основание се приема че при нормални обстоятелства децата са сред най-големите преносители на вируса, с което застрашават сигурността и живота на възрастните около себе си²⁶. Това означава, че макар и непосредствено рискът да е за други, децата понасят тежестта по редуцирането му.

→ Рискът за общественото здраве е реален и обективен, а тежестта на мерките е различна за различните групи деца и за различните деца по отделно и следва да бъде измервана и оценявана по случаи. В общия случай обаче:

²⁶ Томов, Л. (2021). Разпространение на COVID-19 сред децата в България. Списание „Практическа педиатрия“, брой 5/2021.

- Неаргументираният, дълъг престой на дете в институция е срещу най-добрия му интерес още повече, ако няма съдебен контрол по настаняването;
- Ограничаването на правото на детето да се среща с родителите си е срещу най-добрия му интерес;
- Продължителната социална изолация е срещу най-добрия интерес на детето;
- Липсата на достъп до образование заради липса на устройства, интернет връзка или ангажиран възрастен до детето е срещу най-добрия му интерес;
- Липсата на достъп до подходящи услуги за подкрепа и стимулиране на развитие съобразно потребностите и състоянието на детето е срещу най-добрия му интерес;
- Потенциалният риск детето да остане незащитено от насилие, negliжиране или експлоатация заради социална работа „от разстояние“ е срещу най-добрия му интерес.

4.3 Правото на живот и развитие (чл. 6)

Това е темата за отговорността на държавата към живота и пълноценното развитие на децата.

→ В пандемичната ситуация, държавата логично фокусира усилията си към гарантиране оцеляването на децата. Не е известно колко точно деца от тези, които така или иначе попадат в уязвими групи, са загубили живота, родителите си или са пострадали по друг начин от среща с вируса. Много ограничени данни от това консултиране показват – малко. Това може да се тълкува като знак, че държавата се е справила с тази своя отговорност.

→ В същото време, представените данни от анализа показват, че осигуряването на възможности за пълноценно развитие, според потенциала на децата по време на пандемията, е било сериозно компрометирано от недиференцирания, негъвкав и несъотнесен към различните потребности и житейски обстоятелства на децата маниер на прилагане на ограничителните мерки. Индивидуалните особености и специфичните ситуации на децата от уязвимите групи не са били взети предвид в достатъчна степен.

→ Важен факт, който трябва да се има предвид, е че времето за пълноценно развитие, което децата губят заради продължителността на мерките, е ценно.

Децата никога не могат да бъдат достатъчно адекватно компенсирани за него (ако изобщо бъдат отделени допълнително ресурси и положено усилие за компенсация от страна на държавата), нито пък за всяко дете има гаранция, че бързо или някога ще навакса пропуснатите развитийни възможности.

4.4 Право на участие (чл. 12)

Тук стои въпросът: кой, кога и как е говорил с децата на тема COVID-19. Първите две констатации касаят достъпа до информация, който е от ключово значение за гарантиране на правото за участие.

→ Въпреки положените от национални институции, местни администрации, неправителствени организации и отделни доставчици на услуги усилия да бъде предоставена информация на децата по достъпен начин, тази информация не е достигнала до всички деца, а до повечето е достигнала късно. Децата, които участваха в консултирането, са се информирали за вируса приоритетно от медиите и социалните мрежи.

→ Адаптирани материали за деца с увреждания или дефицити не са били на разположение на родителите или на социалните услуги, които работят с такива деца, и за възрастните е било трудно да измислят подходящи и щадящи начини да разговарят с децата за опасността от заразата и необходимостта от мерките.

→ Няма сведения и доказателства нито от тази оценка, нито от други публикувани до момента изследвания, някои от мерките срещу разпространението на вируса да е била консултирана с деца (виж Тодорова, 2020).

→ Консултиране, в което участват деца от уязвимите групи, пък изглежда по-скоро абстрактна идея. В този анализ няколко пъти беше отбелязано доминиращото примиренческо отношението с всичко случващо се като неизбежно и отвъд детския контрол.

„Много ме беше яд за толкова неща, особено за тренировките... Но ако ни затворят пак, няма какво да направим. Ще се съгласим и така, все пак – ние сме деца.“ (12-годишно момче от кризисен център)

ТЕМАТА НА ИЗСЛЕДОВАТЕЛИТЕ: Какъв е проблемът с дезинформацията сред децата от уязвимите групи?

От проведените разговори с деца стана ясно, че те са разбрали за пандемията от масовите медии и интернет. Дочути части от репортажи и интервюта по телевизията, на които децата са попаднали произволно; разговори в социалните мрежи, разговори с други деца са основните източници на информацията относно разпространението на вируса и мерките. Нито едно от децата, които участваха в консултирането, не спомена да е посещавало информационните страници на Държавна агенция за закрила на детето или Министерство на здравеопазването относно COVID-19.

Донякъде естественият резултат от това безразборно информиране са първоначално страх и тревоги по отношение на вируса, а след това – недоверие и вяра в неистини за неговото разпространение и смисъла на наложените мерки.

„Разбрах от новините, изплаших се и няколко дни се чудех дали може и аз да се разболяя. После като чухме за ограниченията за пътуванията и затварянето малко се успокоих, че сигурно няма да се разболяя.“ (15-годишно момче от възпитателна институция)

Това мнение на едно от най-малките деца, които участваха в това консултиране, е по-скоро изключение, защото **повечето деца споделиха без притеснение, че не смятат, а и никога не са смятали, че има особена вероятност да се разболеят.** Много от децата казаха, че не вярват изобщо разболяването да е опасно или в съществуването на вирус.

„Аз не вярвам много-много. Чувах разни истории от мои познати как хора са били болни от астма и после са им платили на близките, за да напишат, че са починали от корона, което не е така. И оттогава изобщо не вярвам.“ (17-годишно момче от възпитателен интернат)

„Мисля, че всички тези неща ги правят от правителството заради изборите, за да плашат хората. Не вярвам да има някакъв толкова пък опасен вирус. Затова и ми се все тая за маските и мерките.“ (15-годишно момче от кризисен център)

Все пак повечето деца са се съобразявали с ограничителните и хигиенни мерки, а само някои са направили и следващата стъпка в своето недоверие – не са спазвали мерките.

„В ЦНСТ ти дават маска преди да излезеш, подписваш се в една тетрадка, излизаш и я хвърляш в първото кошче.“ (15-годишно момче от възпитателен интернат)

Излагането на фалшиви новини в социалните мрежи и виждането на безотговорното поведение на възрастните наоколо се оказват взривоопасна комбинация. Следващото мнение е изключително показателно за това как се чувстват изложените на тези влияния деца в силно контролираната среда на резидентната грижа:

„Мерките ми се струват безсмислени, но пък така или иначе никой не ги спазва особено. Само ние, ама защо ли...“ (16-годишно момиче от ЦНСТ)

Интервюираните социални работници от „Надежда и домове за децата – клон България“ също коментираха, че една от най-големите трудности за тях в работата по време на пандемията са **фалшивите новини**. По думите им е факт, че те намират много **добра почва сред уязвимите групи**.

Битката с фалшивите новини, които се разпространяват сред уязвимите групи в обществото, може и вече да е изгубена като се имат предвид нагласите, които и това консултиране показва. Забележително е колко твърди са убежденията и колко разделени са дори и децата на различни лагери – „за“ и „против“ вируса; „за“ и „против“ мерките; „за“ и „против“ ваксинирането.

III. КЛЮЧОВИ НАХОДКИ

Ключовите находки са представени в три групи по трите основни теми на анализа. Представени са и три извода относно уязвимите групи и мерките, изведени от находките.

1. Относно изолацията, наложена на децата от институциите и услугите за резидентна грижа

- Изолацията за децата в резидентна грижа е била по-продължителна и по-строго наложена от тази за повечето останали деца в страната. Така, на практика **около 3500 децата са останали в пълна физическа изолация за повече от година;**
- Недостигът на социални контакти за децата не е следствие от една или друга мярка, а е резултат от натрупването на ефекта от различните ограничителни мерки, вкл. дистанционното обучение. Взети заедно, мерките са лишили повечето деца от всичките им неелектронни връзки извън услугите за периода да изолацията. Децата са прекарвали много повече време с мобилни устройства отколкото е обичайно – не само заради дистанционното обучение, но за да са заедно с приятелите и от скука;
- Професионалистите са склонни да обобщят, че затварянето е било труден период, който е отминал без да нанесе сериозни, дългосрочни вреди, а децата смятат, че затварянето е било изключително неприятно, но не са имали друг избор освен да го приемат;
- Все пак, **децата масово са преживели по-малко или повече драматично ограничителните мерките като несправедливост;** мерките те често сравняват с наказание; *(негативно въздействие по правото на участие)*
- Изолацията е съпътствана от значително повишени нива на гняв, тревога, разочарование и апатия сред децата, които живеят в резидентни услуги и институции;
- Позитивните въздействия са свързани с подобряването на качеството на човешките връзки, според децата, и с удобни възможности за ограничаване на вредните взаимодействия на децата със света извън услугите и насърчаване на полезните поведения и навици, според професионалистите;
- **По забраната родители да посещават услугите, за да се срещат с децата си, са направени редица отстъпки,** които макар и често в нарушение на

общите правилата, са **подплатени със солидни професионални и етични аргументи;**

- Позитивно развитие е повишеният интерес на някои родители към положението на децата; споделянето на благодарност, че децата са на сигурно място²⁷ и това, че някои родителите са се върнали от чужбина заради пандемията и са били до децата.
- 2. Относно реалността на дистанционното обучение за децата, които живеят разделени от семействата си и децата, чийто семейства не осигуряват нужните условия и подкрепа за учене от вкъщи**
- **Най-сложната част от логистиката по дистанционното обучение е присъствието на ангажиран възрастен,** който да компенсира трудностите, свързани със социалната изолация, липсата на учебни навици и неуменията на децата да участват ефективно в учебния процес без активно наблюдение и подкрепа. За децата от резидентни услуги осигуряването на такова внимание се е случило трудно, а за децата в ромските квартали и по селата – често е било абсолютно невъзможно. Това е компрометирало сериозно участието на децата в дистанционното обучение;
 - Отношението на децата към дистанционното обучение е по-скоро безразлично и в масовия случай учебните ангажименти са били приемани доста несериозно. Когато все пак посочват причина да предпочитат присъствената форма пред ученето вкъщи тя е, че на училище се срещат с други деца и са заедно с приятели;
 - В сегрегирани квартали и общности почти не е имало онлайн обучение, а за повечето деца по тези места – даже никакво обучение не е имало. Има достатъчни индикации, че поне на част от децата от ромските общности, режимът на дистанционно обучение се е отразил негативно: те са загубили и малкото учителско и социално внимание и подкрепа, които са получавали;

²⁷ Макар твърдението, че родителите оценяват позитивно това, че децата им са в услуги да изглежда странно в контекста на това изследване, то отразява директно генералните нагласи към резидентната грижа за деца в България, една от основните от които е фактът, че родителите често смятат резидентната услуга за добър вариант за грижа и дори сами оставят децата си там заради това (за повече по тази тема виж Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца, Нов Български университет (2021). Деинституционализация – Случаят България 3. Доклад от изследване.)

- Има индикации, че компенсаторната образователна подкрепа се предоставя неефективно и **когато децата реално са пропуснали голяма част от учебната година, има основания да се очаква негативно въздействие в дългосрочен план;**
- Положителното въздействие е придобиването на устройства и развитието на уменията за работа с тях.

3. Относно достъпа до социална подкрепа, закрила и услуги за уязвимите семейства и деца в контекста на наложените ограничителни мерки

- Има разнообразие от интерпретации и прилагане на националните насоки за работа на социалните услуги и спазване на ограничителните мерки в тях. Причините са липсата на конкретика в насоките; различен капацитет на услугите да се реорганизируют и да проявят гъвкавост и до някаква степен – различния натиск и търсене от страна на потребителите, с които услугите работят;
- Услугите за спешен прием – като своеобразни буферни зони – са били понатоварени от обикновено в периода на ограничителните мерки;
- Срокът на настаняване на децата във всички типове услуги се е удължил, вкл. на непридружените деца, чиито случай е разгледан отделно;
- **Социалната работа при спазване на физическа дистанция** е трудна и изисква отговарянето на дори още по-високи от обичайните при социалната работа с уязвими деца и семейства изисквания за гъвкавост и готовност да се откликва винаги и бързо, както и **поемане на здравен риск и разрешаване на сериозно етични и професионални дилеми;**
- Съществува едно привидно усещане, че ситуацията в полето на закрилата на детето по-скоро се е успокоила, отколкото да се усложни по време на мерките. **Всъщност обаче с основание може да се предположи, че по-скоро тревожни обстоятелства и случаи са останали незабелязани от системата;**
- Има **регрес** в резултата от интервенциите при децата, който засяга най-много работата с деца с увреждания. Услугите за деца, пострадали от насилие, са загубили най-много от клиентите си по време на мерките. Тези развития са **пряко следствие от липсата на директен контакт и**

пространство за провеждане на интервенциите, в случая на деца с увреждания – оборудвано, в случай на деца жертви на насилие – сигурно;

- Оценката за въздействието на мерките върху уязвимите семейства варира драстично: някои професионалисти твърдят, че то е сериозно, но по-голямата част – че такова изобщо няма;
- Излагането на фалшиви новини в социалните мрежи и безотговорното поведение на възрастните наоколо се комбинират много лошо като мотиватори за поведението на децата; *(негативно въздействие по правото на участие)*
- Повишил се е значително интересът към дарителство и доброволчеството.

4. Основни изводи

- **Мерките** срещу разпространението на COVID-19 в България не са калибрирани с оглед на специфичните житейски ситуации и потребности на отделните групи хора, а **са приложени на принципа „едно решение за всички без отстъпки“**. Тъй като уязвимите групи имат много допълнителни потребности, този принцип на прилагане на мерките води до това именно тези групи да понесат най-голяма тежест от мерките.
- Резидентните услуги за уязвими деца и общности, в които обичайно уязвими групи хора живеят в изолация и маргинализация са били **затворени допълнително и умишлено по време на извънредната ситуация, но и в следствие на нея**. Критичният външен поглед за положението на хората в тези пространства и подкрепата, която обичайно идва отвън, са изчезнали за кратко и това е катализатор за още нежелано капсулиране, уязвимост и маргинализация.
- **Прилагането на мерките не само прави по-видими, но и задълбочава съществуващите социални неравенства сред децата**: участието и дезинформацията, интеграцията и дискриминацията, дигиталната бедност, достъпа до образование и социални услуги, но дори и достъпа до закрила от насилие. В този смисъл, мерките се оказват крачка назад по пътя към социално включване и пълноценната реализация на уязвимите деца.

IV. ПРЕПОРЪКИ

„Ако има отново мерки, трябва да се измисли по-различно. Само да седиш на едно място не е хубаво, трябва да се разхождаш, да бъдеш навън. Вътре само скучаеш и се тъпчеш с храна.“ (16-годишно момче от възпитателна институция)

„От нас като общество зависи да поставим границата между загриженост и предпазливост с оглед на разпространението на инфекцията и необходимия „жив“ контакт на децата с техни връстници.“ (педиатър, цитиран в Маркова, 2021)

Следващите препоръки се отнасят до по-адекватния политическия и институционален отговор на сходни кризисни ситуации, които могат да възникнат в бъдеще.

- (1) За да се намали диспропорционалното разпределение на тежестта на мерките върху децата от уязвимите групи и останалите деца, от една страна, и между всички деца и възрастните, от друга, **първото и най-важно нещо е да бъдат положени колкото и каквито усилия са необходими училищата да не бъдат затваряни**. Това трябва да става само в краен случай и за кратък период. Вместо това, има два пътя, по които може да се върви алтернативно: стриктно спазване на мерки вътре в училище (маски, тестване, вентилация, размери на групи, карантиниране на класове и на техните семейства) и повече гъвкавост и свобода за вземане на различни решения в зависимост от местната специфика. Формулировки като „дистанционно обучение се провежда, когато това е възможно“ в официалните разпоредби оставят отворени вратите за не-провеждане на каквото и да е обучение.

Коментари по препоръката към Министерство на образованието и науката и Министерство на здравеопазването

Редица изследвания, вкл. български²⁸ (Томов, 2021) доказаха **пряка връзка между липсата на адекватни мерки вътре в училище и ролята на децата като разпространители на заразата**. Данните показват ясно, че в държавите, които са оставили отворени училищата без изисквания за маски,

²⁸ Томов, Л. (2021). Разпространение на COVID-19 сред децата в България. Списание „Практическа педиатрия“, брой 5/2021.

вентилация и проактивно тестване, училищата са били основен източник на заразяване. Направено е обобщението, че липсата на мерки за безопасност в училище, неспазването на карантината за болните деца, ограниченото и почти липсващо всъщност тестване и ниската култура на спазване на мерките изобщо са основната причина децата в училище да стават основен преносител на вируса. Такива всъщност са и препоръките на Световната здравна организация (СЗО) и Европейския център за профилактика и контрол върху заболяванията (ECDC), които настояват да се заложи на други мерки, а не на затваряне на училищата.

Другата тема е трябва ли да се затварят напълно всички училища, без изключение. Данните от настоящата оценка показват, че достъпът до дистанционно обучение е бил най-труден (електронната форма на практика не е имало) и щетите от непосещаването на училище са най-големи за **учениците от уязвимите групи, които така или иначе живеят в изолация и учат в сегрегирани училища**. Парадоксално, именно училищата с такива ученици са имали възможност да приложат в най-голяма степен по-меките мерки, свързани с осигуряване на пространство и несмесване на децата в големи групи, защото разполагат с по-големи сгради и обучават по-малко деца или обучават такива деца, които така или иначе прекарват деня заедно на големи групи. Това показва и анкетно проучване на Център „Амалипе“ от началото на 2021 г., в което участват около 75% училища от села и малки населени места. Допълнително, присъствието в училище би могло да е и по-сигурно от здравна и противоепидемична гледна точка, защото в училище децата разполагат с условия да се мият и да получават адекватна информация за вируса вместо да са изложени на дезинформационен поток.

- (2) Отново, за да се намали диспропорционалното разпределение на тежестта, **мерки от типа „едно решение за всички“ (*one-size-fits-all*) трябва да бъдат избягвани** както при фиксиране на ограниченията, така и при определяне на компенсациите за нанесени вреди. Това може да се постигне, първо, като **мерките предварително се обсъждат експертно** с цел да бъдат предвидени изключителни случаи, които могат да оправдаят модифицирането или неспазването им; да бъдат определени своевременно пропорционални компенсации. Второ, националните решения могат да бъдат приемани с насоки за гъвкавото прилагане в случите, когато местният епидемичен контекст предполага различна драстичност или организация по забраните. И трето, **активно да се търси и да се обработва обратна връзка от тези, които непосредствено са засегнати от мерките**,

а насоките за прилагане на мерките и компенсаторните механизми съвременно да се обновяват по обратната връзка.

Коментари по препоръката към Министерство на здравеопазването, Министерство на труда и социалната политика, Министерство на образованието и науката и общинските администрации.

Това, което практически се случва – както показват и данните от тази оценка – е, че когато една мярка е пределно рестриктивна или дори по-рестриктивна отколкото местният контекст изисква, тя се налага и спазва от тези структури и хора, които подлежат на най-строг институционален контрол. Така тези структури и хора понасят нейната тежест и едновременно стават свидетели на неспазването ѝ от останалите членове на общността, както се е случило с резидентните услуги и много от социалните услуги за подкрепа в общността по време на извънредното положение в България. Неоправданите пределно рестриктивни мерки освен това, поставят децата, семействата и особено професионалистите в лично качество в сложни дилеми за прекрочването на една или друга забрана, което не е редно.

По време на пандемичната ситуация, общинските администрации и услугите масово са направили всичко, което им е било указано да направят от нормативните актове, приети от националните институции. Смело може да се каже, че националните разпоредби са били спазени дословно и изрично в социалната сфера. В първоначалния хаос и неизвестност, наличието на конкретни правила е било добре дошло и е донесло усещане за стабилност, от което местните структури и организации са имали нужда. След това обаче на някои места е станала ясна непропорционалността или твърде дългият срок на някои забрани за местната специфика. Свобода за реакция обаче почти не е имало.

При това положение, **някои общини са приели абсолютността на националните ограничителни мерки и са се фокусирали да добавят мерки за подкрепа и закрила.** Организирали са доброволчески инициативи; събиране и раздаване на храни; телефонни линии за подкрепа; предвидили са места за буферни настанявания при кризи, дежурна детска градина и др.; извлекли са максималното от проектите в социалната сфера, по които вече работят и разполагат с ресурси, които да оползотворяват.

(3) Потенциалните нежелани ефекти от въздействието на мерките е добре да се оценява предварително по утвърдени процедури за това.

Препоръката е насочена към Министерски съвет, Министерство на труда и социалната политика, Държавна агенция за закрила на детето и Министерство на образованието и науката .

- (4) Указанията за реорганизация на дейността на социалните услуги при извънредна ситуация трябва да **не съдържат само забрани и ограничения, а и да дават насоки и идеи** относно това какво да се направи, за да се осигури необходимото внимание и присъствие за клиентите и подкрепа за екипите в новите условия на работа. Необходимо е своевременно да бъде помислено и да бъдат предвидени и указани и източниците на допълнителни ресурси, за да е възможна предвидената реорганизация.

Препоръката е насочена към Министерство на труда и социалната политика, Агенция за социално подпомагане, Държавна агенция за закрила на детето и общинските администрации.

- (5) Повече усилия трябва да **бъдат вложени във включването на децата** в обсъждането на мерките на политическо ниво и дори още повече – в търсенето и обработването на тяхната обратна връзка по мерките, от чието прилагане са пряко засегнати. Установяването на **постоянни механизми за консултиране на политически решения с деца** (които да работят също и при извънредни ситуации) би могло да е добро решение.

Коментари по препоръката към Министерски съвет, Държавна агенция за закрила на детето, общинските администрации и социалните услуги.

По време на извънредната ситуация, както изглежда, не са били направени много стъпки по посока на това да бъде създадено пространство, в което децата от уязвимите групи да кажат какво мислят и да получат усещането, че това, което са казали е било чуто от някого. Липсата на такова пространство кара децата да се чувстват изключени, обезкуражени и гневни, както показват данните от тази оценка. Има някои изключения като напр. отделни инициативи на неправителствени организации²⁹ и дори в някакъв смисъл – тази оценка. В общия случай обаче разясненията, аргументите, които са получили децата от уязвими групи, са били по посока на това, че е нужно да се примирят, защото ситуацията е трудна за всички по света, а не само за тях.

²⁹ Надежда и домове за децата (2020). COVID 19 – Дневниците на изолацията.

- (6) **Повече и по-съотнесими към потребностите на различните групи деца усилия, които трябва да бъдат вложени, за да бъдат информирани по подходящ начин децата за извънредната ситуация и мерките.** Предвид факта, че децата се информират приоритетно от телевизията и социалните медии е добре да се помисли за подходящи информация, която да използват именно тези канали на комуникация. Както и да се смекчи тона, с който се говори особено по обществената телевизия.

Препоръката е към Министерски съвет, Държавна агенция за закрила на детето, общинските администрации и медиите.

- (7) **Добрите практики и инициативи трябва да бъдат допълнително изследвани, ефектът от тях да бъде оценен, те да бъдат описани и разпространени.** Така усилията на хората, които стоят за тях, ще бъдат насърчени; позитивните развития ще станат по-видими за общностите, а работещите решения ще бъдат прилагани и другаде. Една идея за изследователски проект е ролята на здравните и образователни медиатори в ромските общности по време на извънредното положение.

Коментар по препоръката към Министерство на труда и социалната политика, общинските администрации, неправителствения сектор и академичните структури.

Данните от тези и други оценки на ситуацията на уязвимите групи по време на извънредното положение показват, че **малко на брой хора могат да донесат огромна позитивна промяна** и да работят от името на много институции и организации, като едновременно оценяват ситуацията за тях и предават подкрепата (било то храна, сапуни или друго). Опитът на здравните медиатори в ромските райони и „Надежда и домове за децата“, които през цялото време са били на терен до хората, показва, че подкрепата по-лесно намира път, когато идва по един канал, на когото хората имат доверие, така е и по-адекватна, по-целенасочена и по-малко ресурси се разпиляват. Показват и още, че в извънредни условия на ограничения институциите и организациите спонтанно се организират около няколко души, които работят на терен, при което се оказва, че трудните иначе междуинституционални партньорства са всъщност възможни.

- (8) **Добре е да се работи по посока на това да се запазят вече активираните ресурси на хората и общностите.** Недостатъчно е направено да се фасилитира доброволчеството и емпатията, които определено са се отключили в тази сложна ситуация у хора, които иначе малко са се

интересували от рисковите групи. Препоръчително е услугите, организациите и институциите да потърсят начини да се възползват от този импулс и да привлекат устойчиво дарители, доброволци и съмишленици.

Препоръката е насочена към общинските администрации, услугите в общността и медиите.

V. СТРАТЕГИЯ ЗА ДЕЙСТВИЕ

В изпълнение на своите ангажименти като институция, овластена да наблюдава спазването на правата на децата в Република България, омбудсманът се стреми да прилага всеобхватен и устойчив подход по всички теми, засягащи въпросите на детското развитие, закрилата и подкрепата на детските права.

Настоящият доклад е втора стъпка по темата за правата на децата в условията на пандемията в страната и наложените ограничителни мерки, който надгражда първоначалните наблюдения в доклада „Децата и Ковид-19“ с важни оценки и анализ относно правата на децата в уязвими групи.

И двата специални доклада на омбудсмана са част от стратегията на институцията за включване в дневния ред на отговорните публични власти както на проблемите, изведени в двете оценъчни изследвания, така и на ясно формулираните препоръки с оглед подобряване на средата и в подкрепа правата на децата в Република България.

Следващите стъпки в политиката на омбудсмана включват изграждане на стратегия за застъпничество с две основни цели:

1. Създаване на механизъм за предварителна оценка на потенциалните нежелани ефекти от въздействието на разпоредби и други нормативни актове върху правата на детето с цел да се ограничат нежелани негативи и прекомерно висока социална цена както в краткосрочен, така и в дългосрочен аспект;
2. Създаване на механизъм за предварителна консултация на планираните мерки с деца и други уязвими групи, включващ и инструменти за обратна връзка и навременна комуникация с целевите групи относно възприетите предложения и въведените мерки.

За постигане на основните цели на своята стратегия, институцията на омбудсмана ще разчита и ще продължи да развива на създадените работещи партньорства с всички заинтересовани страни – граждански организации в подкрепа правата на детето и детското развитие, родителски асоциации, мозъчни тръстове, публични власти на национално и локално ниво.

Стратегията се гради върху следните основни инструмента за въздействие:

- ✚ Публикуване на националния доклад **ОЦЕНКА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА МЕРКИТЕ СРЕЩУ РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА COVID-19 ВЪРХУ ПРАВАТА НА УЯЗВИМИТЕ ГРУПИ ДЕЦА В БЪЛГАРИЯ;**
- ✚ Популяризиране на двата специални доклада в 47-то Народно събрание;
- ✚ Организиране на публична дискусия по оценките и препоръките на доклада с участие както на заинтересованите страни, така и с представители на общините и НПО, които са били включени в консултирането на оценъчния доклад;
- ✚ Представяне на ключовите находки и препоръките в обобщен и достъпен вид на деца в онлайн семинар (или друг тип събитие) и дискусия с участието на *младежка консултативна група, с която работи институцията на омбудсмана по линия на ENOC;*
- ✚ Национална дискусия за правата на децата в контекста на политики за управление на кризи и нуждата от нов подход.

VI. РЕФЛЕКСИЯ ВЪРХУ ПРИЛАГАНЕТО НА МЕТОДОЛОГИЯТА CRIA В БЪЛГАРСКИ КОНТЕКСТ

Методологията CRIA е изцяло приложима към българския контекст. Настоящата оценка показва, че CRIA е удобен и достатъчно гъвкав инструмент за оценка на въздействието, който може да се прилага бързо и конкретно по различни нормативни актове, регламенти, интервенции и дори тематични политики в полето на детските права от национални институции и организации, които имат интерес от това. CRIA може да спести много от тежката процедура и разходите по избор и изработване на подходяща методология и инструменти, както и ангажирането на многоброен оценителски екип. В България все още няма достатъчно ефективна практика за извършване на оценки на въздействието на мерките и политиките върху правата на децата, затова този модел би бил от полза. При наличие на супервизия, български изследователи биха могли да работят и без специално обучение, стига да имат предишен оценителски опит, както показва и провеждането на тази оценка.

С оглед на правомощията на омбудсмана, институцията може бързо и ефективно да въведе в работата си инструмента CRIA, с което значително ще се подобри работата по оценката на различни политики за деца и семейства и прилагащите ги нормативни актове.

Инструментът CRIA е съобразен с етичните стандарти на УНИЦЕФ, които трябва да се прилагат при научноизследователска дейност, оценка, събиране и анализ на данни за деца.

ЛИТЕРАТУРА

Нормативни документи:

Закон за мерките и действията по време на извънредното положение, обявено с решение на Народното събрание от 13 март 2020 г.

Заповед № РД-01-124/13.03.2020 г., Заповед № РД-01-143/20.03.2020 г., Заповед № РД-01-154/26.03.2020 г., Заповед № РД-01-677/25.11.2020 г. и Заповед № РД-01-718/18.12.2020 г. на Министъра на здравеопазването за въвеждане на временни противоепидемични мерки.

Заповед № РД09-704-31.03.2020 г., Заповед № РД09-762/09.04.2020 г., Заповед № РД09-3171/12.11.2020 г., Заповед № РД09-856/09.04.2021 г. на Министъра на образованието за въвеждане на обучение от разстояние в електронна среда.

Заповед № РД01-0497/16.03.2020 г. и Заповед № РД01-0881/27.05.2021 г. на Изпълнителния директор на Агенцията за социално подпомагане относно настаняването в резидентни услуги и Указателни писма № 08-00-6602/02.06. 2020 и № 08-00-11691/02.09.2020 г. за превенция на разпространението на COVID-19 в социалните услуги.

Литература на български език:

Български хелзинкски комитет (2021). Доклад за правата на човека в България през 2020 г. https://www.bghelsinki.org/web/files/reports/147/files/BHC-Human-Rights-in-Bulgaria-in-2020-bg_issn-2367-6930.pdf

Глобал Метрикс (2020а). Бърза оценка на въздействието на COVID-19 върху образованието: задълбочаване на пропуснатото. Доклад от изследване, реализирано по поръчка на УНИЦЕФ България.

Глобал Метрикс (2020б). Оценка на въздействието на COVID-19 върху предучилищното и училищното образование в България – гледна точка на учениците. Доклад от изследване, реализирано по поръчка на УНИЦЕФ България.

Държавна агенция за закрила на детето (2021). Годишен анализ на работата на Националната телефонна линия за деца 116 111 за 2020. <https://sacp.government.bg/sites/default/files/2021-02/obscho-ntld-2020.pdf>

Коалиция „Детство 2025“ (2020). Становище относно защита на уязвимите семейства и деца в алтернативна грижа по време на пандемията COVID-19. https://www.childhood2025.org/files/mf/09897fcac5b05ef0ab14f9a76ea8d03d_Messages%20for%20Governments%20EU_BG%20bg.pdf

Маркова, Р. (2021) Косвени ефекти на Ковид-19 пандемията върху децата. Авторска публикация на сайта на Национална мрежа за децата от 26 август 2021 г. <https://nmd.bg/kosveni-efekti-na-kovid-19-pandemiyata-varhu-detsata/>

Надежда и домове за децата (2020). COVID 19 – Дневниците на изолацията.

Национална мрежа за децата (2021). Бележник 2021: Какъв е средният успех на държавата в грижата за децата? https://nmd.bg/wp-content/uploads/2021/04/Belejnik2021_ok_low-res.pdf

Ноу-хау център за алтернативни грижи за деца, Нов Български университет (2021). Деинституционализация – Случаят България 3. Доклад от изследване.

Омбудсман на Република България (2021). Доклад изследване: Децата и COVID-19. Въздействие на кризата върху правата и интересите на децата.

Петрова, Н., Янкова, Д. и Пенева-Ковачева, Зв. (2020) Социалните услуги в общността в условията на извънредно положение. Доклад от проучване. Институт за социални дейности и практики, София.

Тодорова, В. (2020) Анализ на въздействието на извънредното законодателство по повод пандемията от COVID-19 върху достъпа до права на децата и семействата в уязвими обстоятелства. Правен анализ, изготвен по поръчка на УНИЦЕФ България.

Томов, Л. (2021) Разпространение на COVID-19 сред децата в България. Списание „Практическа педиатрия“, брой 5/2021. <https://prakticheska-pediatria.net/2021/05/28/covid-19-sred-decata-v-bulgaria/>

Фондация „Лумос“ (2020). Как COVID 19 се отрази на процеса на деинституционализация в България (за влиянието на COVID-19 върху деинституционализацията, услугите и политиките за деца в България). https://lumos.contentfiles.net/media/assets/file/Survey_summary_CO19_DI.pdf

Фондация „Отворено общество“ (2021). КОВИД-19 в ромски квартали в България (март – декември 2020 г.).

Център Амалипе (2021). Ковид пандемията и мерките за безопасност в училищата с концентрация на уязвими групи: проучване от м. февруари 2021. Резултати от анкетно проучване, представени в публикация на сайта на организацията от 8 февруари 2021: <https://amalipe.bg/anketa-prisastveno/?fbclid=IwAR2faFUbVWEye3vWwYIBLZ6KEYWFDnSmqqrO6wQcjuZnbrD1YKoUR3RQUNI>

Литература на английски език:

Better Care Network (2021). Resource Center on COVID-19 and Children's Care. https://bettercarenetwork.org/search?search_api_fulltext=covid-19&search_api_fulltext_op=or&field_date%5Bmin%5D=&field_date%5Bmax%5D=&page=1

Eurochild (2020). Growing up in lockdown: Europe’s children in the age of COVID-19. 2020 Eurochild Semester Report. <https://eurochild.org/uploads/2020/12/2020-Eurochild-Semester-Report.pdf>

European Centre for Disease Prevention and Control. (2021) COVID-19 in children and the role of school settings in transmission - second update. Stockholm, July 2021. <https://www.ecdc.europa.eu/sites/default/files/documents/COVID-19-in-children-and-the-role-of-school-settings-in-transmission-second-update.pdf>

Nhep, R. and Doore, K. (2021) Impact of COVID-19 on Privately Run Residential Care Institutions: Insights and Implications for Advocacy and Awareness Raising. Better Care Network. <https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/2021-06/Impact%20of%20COVID-19.pdf>

Payne, L. and ENOC Working Group on CRIA (2020). Common Framework of Reference on Child Rights Impact Assessment. A Guide on How to carry out CRIA. <http://enoc.eu/wp-content/uploads/2020/12/ENOC-Common-Framework-of-Reference-FV.pdf>

УЧАСТНИЦИ В КОНСУЛТИРАНЕТО

Специалисти

<i>Профил</i>	<i>Институция</i>	<i>Населено място</i>	
Служител на общинска администрация на ръководна длъжност	общинска администрация	голям град областен център	1
Служител на общинска администрация на експертна длъжност	общинска администрация	голям град областен център	3
Здравен медиатор в ромски квартал	-	голям град областен център	3
Ръководител на социална услуга	център за работа с деца на улицата	голям град областен център	1
Психолог	център за работа с деца на улицата	голям град областен център	1
Социален работник	център за работа с деца на улицата	голям град областен център	1
Ръководител на социална услуга	център за настаняване от семеен тип	голям град областен център	1
Социален работник	отдел за закрила на детето	голям град областен център	13
Служител на общинска администрация на ръководни длъжности	общинска администрация	малък град общински център	2
Експерт с административни функции	местна комисия за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните	малък град общински център	1
Ръководител на специализирана институция	възпитателно училище-интернат	малък град	1
Ръководител на социална услуга	дневен център за деца с увреждания	малък град общински център	1
Социален работник	дневен център за деца с увреждания	малък град общински център	1
Психолог	дневен център за деца с увреждания	малък град общински център	2
Ръководител на социална услуга	център за обществена подкрепа	малък град общински център	1
Социален работник	център за обществена подкрепа	малък град общински център	2

Ръководител на социална услуга	център за настаняване от семеен тип	малък град общински център	1
Възпитател	център за настаняване от семеен тип	малък град общински център	2
Ръководител на социална услуга	кризисен център за деца и лица, пострадали от насилие	малък град областен център	1
Социален работник	сигурна зона за непридружени деца бежанци в регистрационно-приемателен център	столица	1
Ръководител на програма за подкрепа на деца и семейства в риск и социален работник от програмата	НПО	национален обхват на дейност	2
ОБЩО:			42

Родители

<i>Профил</i>	<i>Населено място</i>	
Родител, пострадал от насилие и настанен заедно с децата си в кризисен център	малък град областен център	1
Родител, който живее с децата си в ромски квартал	голям град областен център	8
ОБЩО:		9

Деца

<i>Профил</i>	<i>Възраст</i>	<i>Пол</i>	<i>Населено място</i>	
Дете, настанено в център за настаняване от семеен тип	13-16 год.	5 момичета, 2 момчета	голям град областен център	7
Дете със специални образователни потребности, настанено в център за настаняване от семеен тип	12 год.	1 момче	голям град областен център	1

Дете, настанено в център за настаняване от семеен тип	14-17 год.	7 момичета, 4 момчета	мальк град общински център	11
Дете с увреждания, което ползва дневна грижа	8-18 год.	4 момичета, 1 момче	мальк град общински център	5
Дете в конфликт със закона, настанено във възпитателно училище-интернат	14-17 год.	15 момчета	мальк град	15
Дете, пострадало от насилие и настанено в кризисен център	12-15 год.	2 момчета	мальк град областен център	2
Непридружено дете бежанец, настанено в регистрационно-приемателен център	16-17 год.	3 момчета	столица	3
	8-18 год.	16 момичета, 28 момчета		
ОБЩО:				44

Общият брой на проведени разговори с участниците в оценката е 25. Индивидуални интервюта са проведени само в случаите, когато на определено място в определен момент само един участник с даден профил е изразил желание да участва в консултирането, както и в случаите когато деца изрично са казали, че предпочитат да говорят индивидуално с изследователя вместо да се присъединят към групов разговор.

Деца

Индивидуално интервю	3
Фокус група	6
ОБЩО:	9

Родители

Индивидуално интервю	1
Фокус група	2
ОБЩО:	3

Специалисти

Индивидуално интервю	4
Фокус група	9
ОБЩО:	13

Този доклад е изготвен с финансовата подкрепа на УНИЦЕФ в рамките на съвместния проект ENOC/UNICEF за оценка на въздействието в няколко държави на мерките на държавите от COVID-19 върху правата на децата на закрила.

Проектът за извършване на оценката на въздействието върху правата на детето на мерките, предприети по време на пандемията от COVID-19, се изпълнява от институцията на омбудсмана на Република България, в рамките на проект на УНИЦЕФ и ENOC. Изследването е извършено от г-жа Евгения Иванова – консултант по проекта.

Адрес: гр. София 1202, ул. Георг Вашингтон №22

Тел.: 02/81-06-955;

02/980-95-10;

факс: 02/81-06-963

ел. поща: priemna@ombudsman.bgwww.ombudsman.bg